

PROSTOR

16 [2008] 1 [35]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

22-39

ZORISLAV HORVAT

POZICIJE BURGOVA TIJEKOM
13.-15. STOLJEĆA

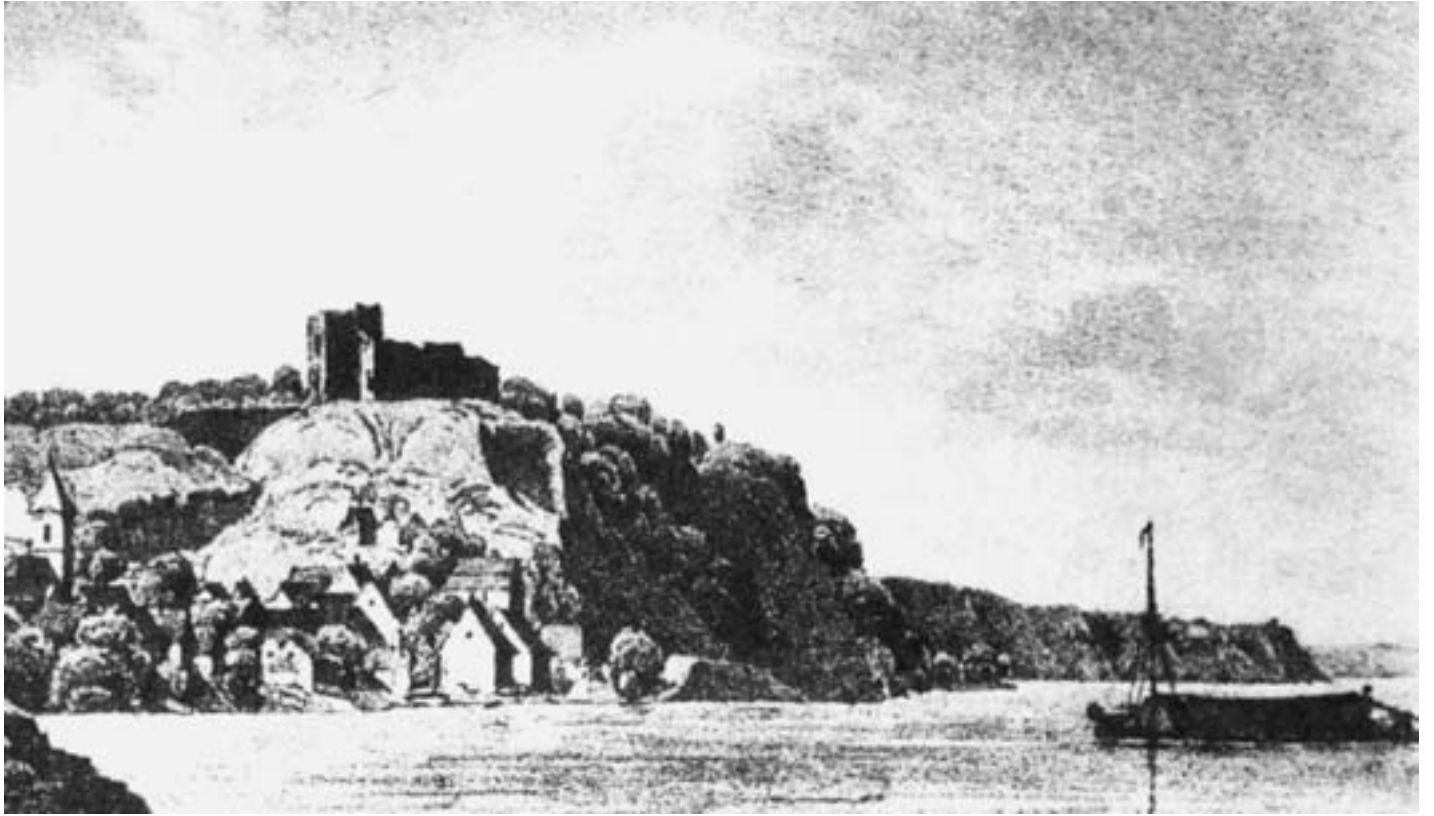
IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 728.81(497.5)"12/14"

LOCATIONS OF CASTLES BETWEEN
THE 13TH AND THE 15TH CENTURIES

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 728.81(497.5)"12/14"

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF ZAGREB, FACULTY OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
16 [2008] 1 [35]
1-152
1-6 [2008]

SL. 1. ŠARENGRAD, LITOGRAFIJA ALTHA I KUMIKEA IZ 1820.
FIG. 1 ŠARENGRAD, LITHOGRAPH FROM 1820.

ZORISLAV HORVAT

HR – 10340 Vrbovec, Zagrebačka 17

Izvorni znanstveni članak

UDK 728.81(497.5)“12/14”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – Povijest i teorija arhitekture

i zaštita graditeljskog naslijeđa

Članak primljen / prihvaćen: 17. 3. 2008. / 13. 6. 2008.

HR – 10340 Vrbovec, Zagrebačka 17

Original scientific paper

UDC 728.81(497.5)“12/14”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – History and theory of architecture

and preservation of the built heritage

Article received / accepted: 17. 3. 2008. / 13. 6. 2008.

POZICIJE BURGOVA TIJEKOM 13.-15. STOLJEĆA**LOCATIONS OF CASTLES BETWEEN
THE 13TH AND THE 15TH CENTURIES****BURG****KONTINENTALNA HRVATSKA****13.-15. STOLJEĆE**

Položaji burgova u kontinentalnoj Hrvatskoj u 13.-15. stoljeću odgovaraju načinima života i obrane, gradi ih se na različitim terenima – gorskim i ravničarskim, vodenim i uz naselja, sa specifičnim inačicama tlocrta i uređenja okolice. S obzirom na napredovanje standarda života, burgovi postaju sve veći i prilagođeni ugodnom životu. Materijali za gradnju su različiti, a ovise o mogućnostima terena (kamen, opeka, drvo) i snazi investitora. Promjene u gradnji prema kraju 15. stoljeća donosi renesansa, vatreno oružje i turski osvajački pohodi, a tu je i kraj gradnje burgova.

CASTLE**CONTINENTAL CROATIA****13TH-15TH CENTURY**

Positions of the castles in continental Croatia between the 13th and the 15th centuries were a reflection of the ways of life and the ways of defense. They were put up on all types of terrains – in the hills, in the plains, by the waters or next to the settlements and were characterized by various types of layouts. As the living standards improved, the castles became bigger and more comfortable. The choice of the building materials depended on the terrain (stone, brick, timber) or the investor. Changes in construction towards the end of the 15th century were brought about by the Renaissance, fire arms and Turkish conquests.

UVOD

INTRODUCTION

Često je jedino materijalno svjedočanstvo postojanja burgova 13.-15. st. – položaj, mjesto na kojem su bili sagrađeni i postojali do svoga nestanka. No, i položaji nam mogu mnogo reći, budući da su posljedica mnogih čimbenika, odlučnih za njihov izbor i osnivanje. Zemljopisno promatrano, položaj im je mogao biti određen nekim strateškim razlozima, a to su najčešće putovi trgovine, prometa, hodočaća, općenito putovanja odličnika, a često i smjer napredovanja neprijateljski raspoređenih susjeda, dakle pitanje sigurnosti države odnosno sigurnosti pojedinih feudalnih posjeda.¹ Zemljopisni je položaj po prirodi stvari određen topografskim osobinama terena, bez obzira radi li se o ravnici ili o većim ili manjim brdima. U ravnici su najčešća zaštita bili vodotokovi ili podvodni tereni, dok su u brdima, u gori, to bile prirodne strmine i teže pristupačni stjenoviti vrhovi, koji i sami imaju značajke utvrde. Biranje stjenovita položaja ima još jedan važan razlog – stijena onemogućava kopanje laguma ispod zidina opsjedanoga burga. No u ovome trenutku zanima nas upravo položaj na terenu i odnos prema tlocrtu.

Važna je razdjelnica u gradnji burgova bila provala Mongola 1241.-1242. godine, kada se pokazalo da su dobro utvrđeni burgovi neosvojivi za mongolsku vojsku. U povijesnim se izvorima iz doba prije sredine 13. stoljeća, kojih je malo sačuvano, spominje tek nekoliko objekata – kastruma, kaštela, za koje je jasno da su zidani kamenom – *de lapidibus*.²

Arheolozi znaju za mnogo srednjovjekovnih 'gradišta', naročito u panonskom dijelu Hrvatske: to su zemljana uzvišenja kružna tlocrta, s jednim i više prstenova graba i nasipa uokolo (Sl. 6.). Početna istraživanja pokazuju da su mnoga od njih kasnosrednjovjekovna ili, bolje reći – i srednjovjekovna, dakle mjesta kasnijih burgova, često zidanih. Iskapanja Ž. Tomićića uz dvorac Odescalchi u Iloku, koja su još u tijeku,³ otkrila su tragove dugotrajna i kontinuirana boravka ljudi na tome mjestu – još od prapovijesti, Rima i srednjega vijeka. Za našu je temu, međutim, najzanimljivije doba kasnoga srednjeg vijeka, s rezidencijom Nikole II. Iločkog, kralja Bosne.⁴ Položaji starijih kastruma sa svojim 'gradištima' ne pokazuju uvijek vidljive tragove zidanja, tj. ulomke kamena, opeke i žbuke, a izraz 'gradište' odveć je širok pojam u kojem se krije prevelik raspon vremena. Novija istraživanja i slučajni nalazi na nekima od njih ukazuju da su ondje bili kasnosrednjovjekovni burgovi koji su bili zidani, ali neki od njih i drveni. Z. Lovrenčević⁵ je duž Drave i Bilogore te na samoj Bilogori utvrdio postojanje mnogo ovakvih položaja. Ostali su sačuvani zemljani nasipi i grabe, većinom kruznoga tlocrta i često uz vodotokove ili okruženi podvodnim, plavljenim terenima. Kružne tlocrte gradišta nalazimo duž vodotokova Save i Drave, u Lonjskom polju, Požeškoj kotlini, pa i dalje na istok, u istočnoj Slavoniji i Srijemu (Korođ).

U današnjoj okolini Kutine – Lonjskom polju i po obroncima Moslavačke gore – smjestilo se nekoliko značajnih naselja okruženih barovitim zemljistom, kao npr. Kraljeva Velika ili Plovdin grad.⁶ Čini se da su stalni turski pljačkaški pohodi pogodovali razvoju 'vodenih gradova', tj. pasivnoj obrani barovitim terenima. Recentna istraživanja naših arheologa pokazala su da je osim zidanih utvrda te zemljanih i vodenih zapreka bilo mnogo dodatnih drvenih zapreka – palisada, zašiljenih kolaca, drvenih stražarnica, pokretnih zapreka i sl. Tragovi su im nađeni duboko ispod površine terena, gdje su ostali sačuvani zahvaljujući visokoj podzemnoj vodi koja ih je konzervirala.⁷

Utvrdne kruznoga tlocrta nalazimo i u visim brdima, isto tako okruženima zemljanim zaprekama, iako bez vodotokova, dakle na 'suhom' terenu: Budim pokraj Karlovca,⁸ Viškovci u Požeškoj kotlini, Turski stol pokraj Kutine

¹ Karakteristično je da se stare rimske ceste nazivaju i 'vojničkima'.

² SZABO, 1920: 18-19

³ TOMIĆIĆ, 2003: 137

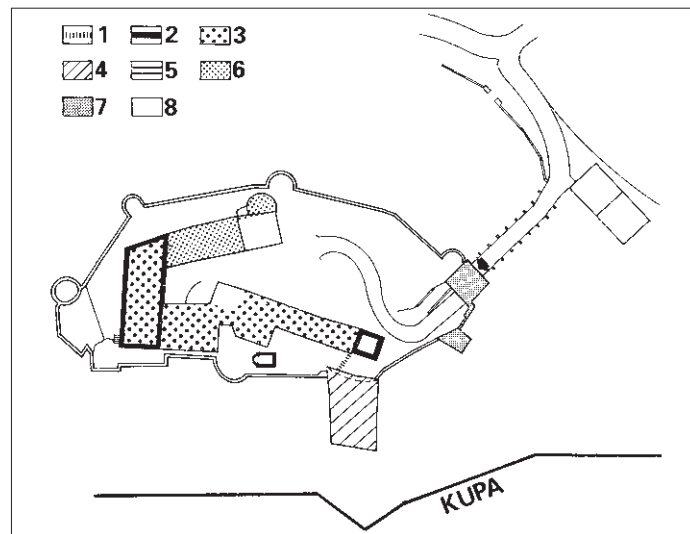
⁴ HORVAT, Z., 2002.b: 197

⁵ LOVRENČEVIĆ, 1985; LOVRENČEVIĆ, 1989.

⁶ BOBOVEC, 1994: 25-27; BOBOVEC, 1998: 16-17

⁷ KNEŽOVIĆ, 2006: 155-157; TKALČEC, JAKOVUJEVIĆ, 2006: 100-101

⁸ Iskapali su arheolozi L. Čučković i D. Lapajne 1992. god. ČUČKOVIĆ, 1992: 49-51

(Sl. 6.) itd. Očito se radi o istovjetnim sustavima kružne obrane koja je dio iskustva iz starijega doba, okrenutoga drvenoj gradnji. Usto, kružni tlocrt obuhvaća najveću površinu uz najmanji opseg, dakle i najmanji utrošak materijala i rada. Tek na nekim mjestima nalazimo moguće tragove zidanja prije 1241. godine – dakle uzimamo da je to druga polovica 12. ili početak 13. stoljeća: uz Okić,⁹ to su još Ozalj,¹⁰ Veliki Kalnik, Trzan (Modruš), Mogoric, Komic... Svi su oni temeljeni na kamenim klisurama ('ostrovima', otocima u kamenom kraju), koje same po sebi imaju značajke prirodne utvrde. Ono malo sačuvanoga zida vrlo je tanko – oko 75 cm, prilično nevjesto zidano. U Lici, Krbavi i Gackoj radi se o plemenskim utvrdama hrvatskih rodova Mogorovića, Gusića,¹¹ Lapčana i drugih. Ove su utvrde međutim mogle biti i drvene, no od njih više nema tragova.

Kao što je već spomenuto, sredinu 13. stoljeća očito treba smatrati pravim početkom u gradnji burgova u kontinentalnom dijelu Hrvatske i u Slavoniji, ne samo u koncepciji obrane već i po izboru položaja – koji vodi računa o strategiji državne obrane, prometa itd., kao i o učvršćivanju plemstva. Mađarsko-hrvatski kralj sam gradi nove utvrde (Medvedgrad, Kamengrad i Sv. Elizabeta – danas poznata kao 'Pepešara'¹² – kod Koprivnice, Krapi-

na,¹³ Počitelj¹⁴), dopušta pojedinim plemićima da sagrade svoj burg, kastrum (Lipovec),¹⁵ a pri osnivanju novih slobodnih i kraljevskih gradova traži da ga se okruži zidinama (npr. Zagreb, Krizevci). Na fortifikacijskim se građevinama počinju javljati izrazitiji utjecaji stila – prijelaznoga, gotičkog, rjeđe kasnoromaničkog. Na nekim objektima nalazimo zajedničke nazivnike, što je posljedica sistematizacije stila, iako se ne može reći da se radi o slijepom ponavljanju. I još nešto: zidanje 13. stoljeća vrlo je kvalitetno, lijepe fakture, a zidovi su velike debljine.

I u Slavoniji i u Hrvatskoj nalazimo određene načine gradnje koji su tipični za svoje krajeve, za teren, tradiciju i lokalne utjecaje. U Hrvatskoj se gradi slobodnije, prilagodavajući se kamenitom terenu, izdvojenim klisurama ('ostrovima') i teškom terenu za gradnju. Već sam pogled na kartu M. Pagana iz doba oko 1530. godine¹⁶ pojašnjava nam 'hrvatsku' situaciju, s velikim brojem burgova na istaknutim stjenovitim vrhovima (Sl. 2.). I zato ne treba čuditi što u Hrvatskoj nalazimo tek jedan vodeni grad – Otočac, dok je Lički Ribnik sagrađen oko 1500. godine kao kaštel za obranu od Turaka, bez obzira što je Ribnik bio selo već u 13. stoljeću.

TIPOLOŠKA PODJELA BURGOVA TYPES OF CASTLES

Prema razvijenim tlocrtnim strukturama burgova i njihovih položaja predlaže se sljedeće razvrstavanje po nekoliko bitnih odrednica:

Prema **vrsti terena**:

1. gorski burgovi
2. ravničarski burgovi
3. vodeni burgovi
4. burgovi povezani s naseljem.

SL 2. KARTA M. PAGANA IZ 1530. GODINE, DETALJ S BURGOVIMA LIKE
FIG. 2. M. PAGAN'S MAP FROM 1530, CASTLES IN LIKA, DETAIL

SL 3. OZALJ, BURG NAD KUPOM: SHEMA FAZA GRADNJE TIJEKOM VIŠE STOLJEĆA:
1 – 10.-11. ST.;
2 – 13. ST. (ROMANIKA);
3 – 15.-16. ST. I DOGRADNJE U 18. ST.;
4 – SREDINA 15. ST. I SREDINA 16. ST.;
5 – SREDINA 16. ST.;
6 – 1599. GODINA;
7 – BAROKNE I KASNIJE PREGRADNJE

FIG. 3. OZALJ, CASTLE NEAR THE KUPA RIVER: CONSTRUCTION PHASES OVER CENTURIES:
1 – 10TH/11TH C.
2 – 13TH C. (ROMANESQUE)
3 – 15TH/16TH C. AND ADDITIONS IN THE 18TH C.
4 – MID 15TH AND MID 16TH C.
5 – MID 16TH C.
6 – 1599
7 – BAROQUE AND LATER PARTITIONING

SL 4. OZALJ, SNIMKA IZ ZRAKA
FIG. 4. OZALJ, AERIAL SURVEY

9 MILETIĆ, 1994: 94 i dalje

10 ČUČKOVIĆ, 1992: 49-51

11 KRUIHEK, 1997: 103, 110, 113, 116-117

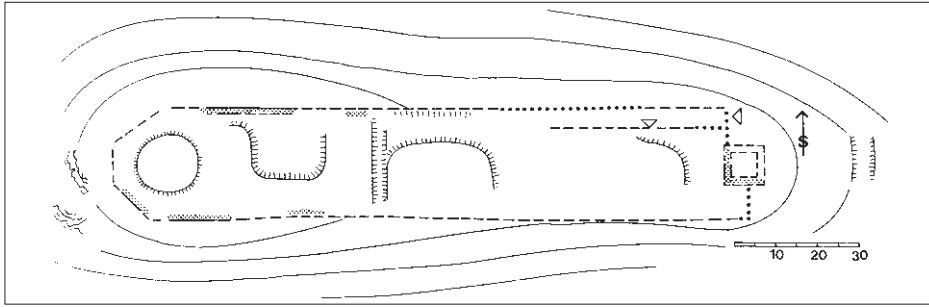
12 REGAN, 2002: 102

13 TOMIĆIĆ, 1995: 118-120

14 Bela IV. gradi Počitelj nakon 1263. god. SMICIKLAS, 1907: 245-246

15 SZABO, 1920: 17

16 PETRICIOLI, 1969: 523-524; *** 1992: 89

SL. 5. POLOŽAJ „GRADIŠĆE” POKRAJ MARGEČANA U BLIZINI IVANCA
FIG. 5 "GRADIŠĆE" NEAR MARGEČAN, CLOSE TO IVANEC

1. Položaji gorskih burgova mogu biti, s obzirom na odlike terena:

- longitudinalni, izduljeni
- kameni 'ostrovi' – kameni vrhovi
- kružni, koncentrični
- s barbakanom
- s podgrađem.

2. Kod ravničarskih burgova pozicije možemo podijeliti na:

- kružne, koncentrične
- dvostruke, s podgrađem
- kaštelne.

3. Vodeni burgovi:

- burgovi na rijeci, na otoku
- u močvari
- mostobrani
- uz rijeku.

4. Burgovi povezani s naseljem

Međutim, na izvedbu burgova na njihovim položajima može utjecati **status vlasnika**, odnosno jesu li oni:

- rodovsko plemstvo
- plemići
- velikasi
- kralj
- crkveni (viteški) redovi
- dio naselja?

Zatim, važno je i doba nastanka, načini napada i obrane, vrsta materijala kojim su građeni, utjecaji i običaji u gradnji i sl. No na terenu se gradi konkretan objekt sa svojom tehničkom, građevinskom realnošću, a izveden je, osim uz upravo navedene okolnosti, i prema individualnim željama investitora, povijesnim okolnostima, običajima kraja, načinu napada i obrane. Neki su od ovih čimbenika već određeni vremenom, mjestom gradnje i materijalom, no puno je toga specifično, fakultativno, određeno pojedinostima projektiranja. Čimbenici se miješaju i utječu jedni na druge, a rezultat su mnogih inačica. Dakle mogućnosti je prilično, a teško je burgove i njihove položaje i tlocrte uvijek jednostavno i jednoznačno odrediti jer su čak i suprotnih odlika. Dakaako, važnu su ulogu igrala i materijalna sredstva što su stajala na raspolaganju svojim in-

vestitorima jer nije isto je li kastrum gradio kralj ili malo rodovsko plemstvo.

Osim pozicije važan je **tip tlocrta** koji je primijenjen u pojedinome slučaju. Od sredine 13. stoljeća javlja se nekoliko tlocrtnih tipova, što je posljedica intenzivnije gradnje, ali i stranih utjecaja jer je očito da je u početku većina graditelja dolazila iz inozemstva.¹⁷ U Slavoniji ima više utjecaja sa sjevera i zapada, a u Hrvatskoj s Mediterana, pa i oživljavanja stare tradicije.

Dakle mogućnosti je mnogo pa je zato burgove i njihove položaje i tlocrte teško jednostavno i jednoznačno odrediti. Tipove tlocrta određujemo na ovaj način:

- kaštelni tip tlocrta (romanički kaštel)
- kružni, koncentrični, poligonalni
- kvadratni, pravokutni
- složeni, proširivan tijekom vremena
- tlocrt kao kostica badema
- dvodijelni (s barbakanom, podgrađem)
- izduljeni
- kraljevska rezidencija.

Tlocrti i položaji na terenu nisu uvijek unaprijed određeni iako se čini da se neki tip tlocrta više rabi, a neki manje. Na izduljenim položajima – grebenima obronaka većih brda – koriste se i izduljeni tlocrti, ali i oni drugi – kvadratni, pravokutni, pa i složeni, što je očito posljedica odluke investitora i arhitekata.

Razvoj stila, načina života, razni utjecaji, status investitora, materijalna sredstva i sl. utjecali su na standard stanovanja i potrebe za obranu. Dok su stariji burgovi najčešće smješteni na udaljenije i više položaje, krajem 14. i početkom 15. stoljeća burgovi sve više postaju utvrđene rezidencije, odnosno postaju veći i s više stambenih pogodnosti koje bolje odgovaraju ugodnom životu. Prijelaz 14. na 15. stoljeće nova je razdjelnica u osnivanju, gradnji, opremi i obrani tada građenih i dograđivanih burgova. Počinju se isticati razni velikasi sa svojim novim palasima, koji izbijaju u prvi plan: Brinje i Slunj knezova Krčkih, kasnijih Frankopana; pregradnja Medvedgrada¹⁸ i Garica zagrebačkog biskupa; Ludbreg, Gorjan II. knezova Gorjanskih; Ružica, Vocin i Ilok knezova Iločkih; Čakovec i Đurđevac Ernusta; Cesargrad, Grebengrad Bathanyja, Veliki Kalnik

¹⁷ Karakteristično je da je Ljudevit Posavski u ratu s Francima zatražio pomoć od patrijarha iz Grada, koji mu šalje zidare za gradnju utvrda. KLAIC, 1975: 15

¹⁸ MILETIĆ, 1984: 76-77

¹⁹ MILETIĆ, 2002: 26; GVOZDANOVIC, 1960.

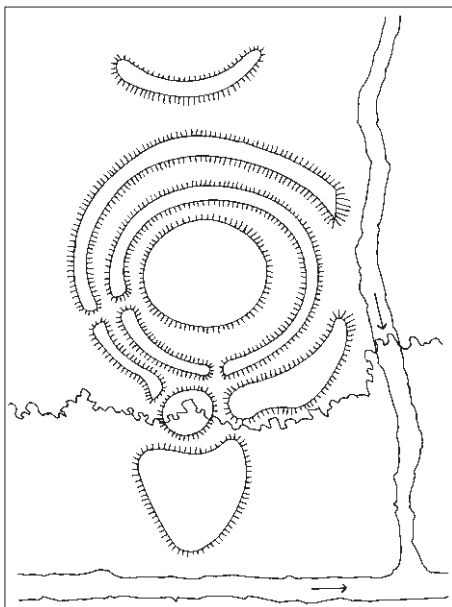
²⁰ DOBRONIC, 1984: 102-104; BELAJ, 2007: 81-83

²¹ BELAJ, 2007: 81-83

²² U pisanim izvorima nema podataka o njegovu vlasniku, to više što je i 'Gradišću' zaboravljeno njegovo prvotno ime.

²³ Ivanovci su kao red osnovani u Svetoj zemlji 1099. god., a priznanje od pape dobili su 1113. godine. Postoje

SL. 6. „TURSKI STOL” POKRAJ KUTINE
FIG. 6 "TURSKI STOL" NEAR KUTINA

itd. Jasno da se to osjeća i na izboru položaja novijih građevina. Na bolje sačuvanim burgovima osjeća se naime faznost, nastajanje tijekom više građevinskih pothvata i s više građevinskih radionica, s različitim stilskim značajkama. Svakako je tu zanimljiv Ozalj s trgovima zidanja od 11. do 13. stoljeća, pa sve donedavno, s miješanjem različitih utjecaja (Sl. 3. i 4.). Njegov je položaj bio dovoljno povoljan za promjene – dogradnje – koje su se događale u životu vlasnika. Burg Ribnik, građen krajem 15. stoljeća na podvodnom terenu, s kružnim tlocrtom i okrenut prema unutrašnjem dvorištu, već vodi računa o potrebi obrane, no na kraju neki objekti ne budu građevinski niti završeni.¹⁹

GORSKI BURGOVI

CASTLES IN THE HILLS

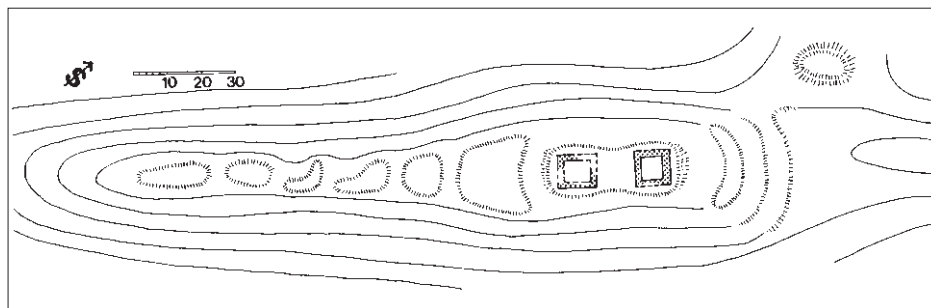
Longitudinalni položaji – U 13. i početkom 14. stoljeća u gorovitim su krajevima vrlo česti longitudinalni položaji burgova, čak bi se moglo reći da pretežu. Odabirani su odulji grebeni, strmih bokova, koji su se blago spuštali prema dolini. Grebeni su presijecani na 2, 3, 4, pa i više mjesta poprečnim grabama, propopima, tako da se dobilo nekoliko odijeljenih odsječaka. Jedan od odsječaka, najbolje zaklonjen i zaštićen najdubljim grabama, bio je određen za položaj kastruma, dok su drugi, često manji, služili kao lokacije za gospodarske građevine, kapelu i sl. Jedan od ovih odsječaka – ovisno o koncepciji i strukturi kastruma, burga – služio je kao barbakan, predstraža ili jednostavno kao zapreka za zauzimanje navalnog položaja za opsadu odnosno za gradnju i primicanje drvene navalne kule. Tlocrt je burga svojom strukturom bio takav da se napad neprijatelja dočekivao uzom stranom objekta, dok su bokovi bili osigurani jakim strminama.

Nekad su ovi grebeni vrlo dugački, kao npr. kod burga 'Gradišća' kod Margečana nedaleko od Ivanca ili Tuščaka na Žumberku (Sl. 5. i 7.). No tu sličnost ovih dvaju objekata prestaje. Gradišće kod Margečana²⁰ dugo je 155 m, prosječne širine oko 28 m i ima branić-kulu na čelu, a ispred nje grabu – očito za obranu prilaza. Preliminarna arheološka iskapanja²¹ dala su neke osnovne podatke, ali to nije do-

mnoge nejasnoce o životu i djelovanju ovoga reda, pa tako i o njihovim 'kucama'. Noviji autori (Regine Pernoud, 2006.) smatraju da su posjedi viteskih redova u Europi služili prije svega u gospodarske svrhe te za brigu o putnicima u Svetu zemlju. Čak su im i crkve gradili drugi, i to vrlo skromnih dimenzija i oblikovanja. S obzirom na veličinu Margečana, debljinu zida i način zidanja, velika je vjerojatnost da je Margečan sagrađen nakon odlaska Tatara iz Europe i da ga je osnovao jaki investitor. No to je tema koju treba još istraživati.

²⁴ DOBRONIĆ, 1984: 98

²⁵ LAPAJNE, MAHOVIĆ, 2006: 76

SL. 7. BURG TUŠČAK NA ŽUMBERKU
FIG. 7 TUŠČAK CASTLE ON ŽUMBERAK HILLS

voljno za odlučne zaključke o objektu. Odmah naglasimo da je Margečan u svoje doba morao biti značajan objekt koji je morao graditi značajan investitor, a to su mogli biti ivanovci,²² iako tradicija spominje templare. Oni su posjed na Ivančici dobili prilično rano, no u ovome trenutku nemamo točnih podataka kada se to moglo dogoditi: općenito, to može biti kraj 12. ili početak 13. stoljeća, a burg je mogao biti sagrađen nakon toga.²³ No, je li baš odmah ili nešto kasnije? Prema pisanju L. Dobronić²⁴ prvi podatak o posjedu ivanovaca na Ivančici potječe iz 1201. godine, što je moglo značiti da su oni onamo došli „oko 1200. godine”. Dakle gradnja se 'Gradišća' kod Margečana može staviti u doba koje tek dolazi, znači u 13. stoljeću, a zbog veličine objekta – tijekom druge polovice 13. stoljeća, odnosno poslije provala Mongola – 1242. godine. Zanimljivo je da neke značajke Margečana nalazimo na burgu Tuščaku u Žumberku, koji se ističe izduljenošću svoga položaja. I veličina tlocrta branić-kule gotovo im je jednaka (Sl. 7.), ali to je bio burg druge namjene i nikad nije bio dovršen. D. Lapajne, koji je arheološki istraživao taj burg, stavlja njegov nastanak u kraj 12. ili na početak 13. stoljeća.²⁵ Očito je da je to doba pojave izduljenih, longitudinalnih pozicija u nas, koje su česte nakon provala Mongola 1241.-1242. godine.

Sljedeći su burgovi bili izgrađeni na izduljenim položajima:

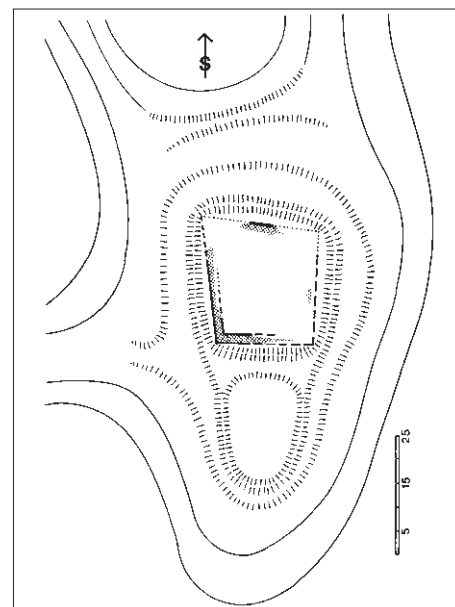
1. Izduljene pozicije burgova kompaktnih, 'kratkih' tlocrta:

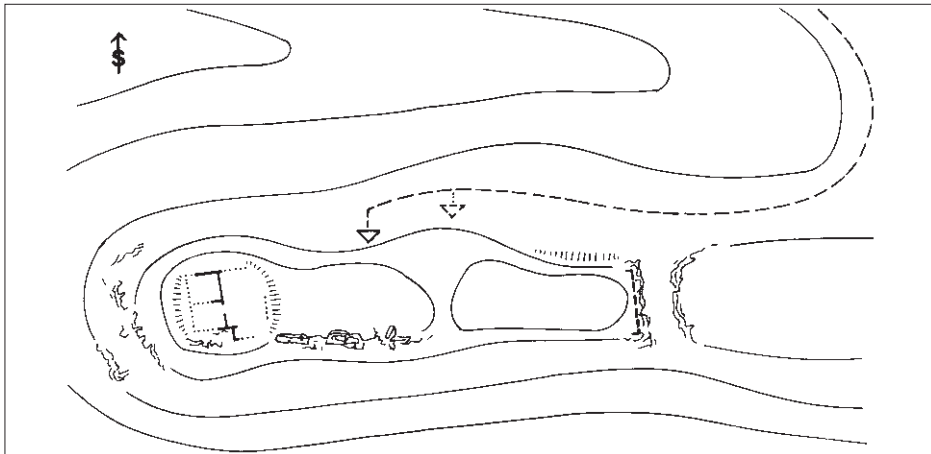
- Brsljanovac (Sl. 8.)
- Cetingrad ('Mala Crkvin')
- Gavanov grad
- Kamengrad (Koprivnica)
- Krapina
- Mali Kalnik
- Opoj
- Pusti Lobor (Sl. 9.)
- Tuščak
- Židovina.

2. Izduljene pozicije burgova s izduljenim tlocrtima:

- Belec
- Garićgrad

SL. 8. BURG BRŠLJANOVAC
FIG. 8 BRŠLJANOVAC CASTLE

SL. 9. PUSTI LOBOR
FIG. 9 PUSTI LOBOR

- Grebengrad
- Ilok
- Jelengrad
- Margečan (Sl. 5.)
- Medvedgrad
- Požega
- Stari Grad kod Ružice
- Steničnjak (Sl. 11.)
- Zrin.

Karakteristično je da se uvijek radi o izduljenom grebenu koji je na dva i više mjesta presječen grabama, a burg užom stranicom dočekuje napad neprijatelja (Sl. 10.). Tu je spoj na osnovnu masu brda, otkud je najlakši prilaz burgu i – napad neprijatelja.

Pogledaju li se svi tlocrti burgova koji stoje na raspolaganju, i oni izduljeni i oni kompaktni ('romanički kašteli', npr. Krapina, Brsljanovac – Sl. 8., Kamengrad kod Koprivnice, 'Mala Crkvina' kod Cetina, Velika, Medvedgrad, Lipovec, Trakošćan), očito je da se radi o množini inačica, da je među svima njima prilična razlika, da svaki ima neke svoje specifičnosti. Čini se da postavke o dva malo prije spomenuta objekta, Margečanu i Tuščaku, važe i za sve navedene primjere. Većina tlocrta ima ravne poteze zidina zbog jednostavnosti pri osnivanju zidina i njihovoj izvedbi. Poslije su izduljeni tlocrti burgova rijetki, no ipak ih nalazimo. Radi se o obrambenim razlozima, tj. želi se osigurati obližnji teren s kojeg bi se mogao ugroziti burg. Dobar je primjer za to Cesargrad (Sl. 12.), gdje je jezgra burga 15. stoljeća dodatno zaštićena dugačkim potezima zidina koji obuhvaćaju obližnji povišeni teren. Zauzimanjem ovih uzvišenja neprijatelj bi mogao topovima ozbiljno ugroziti jezgru Cesargrada. No to su već obrambene pojednosti koje se rješavaju tek krajem 15. stoljeća, kada vatreno oružje postaje uobičajeno sredstvo napada.²⁶

Najuobičajeniji tlocrti 'romaničkih kaštela' tijekom 13. stoljeća bili su varijacije osnovnih

geometrijskih likova: kvadrata, pravokutnika, rjeđe i trokuta, uglavnom s branič-kulama. Grabama odijeljeni prostori grebena služili su za izgradnju objekata gospodarske namjene, a grabe da otežaju neprijateljski napad i eventualno primicanje navalnih drvenih tornjeva.²⁷ Bokovi burgova smješteni su nad strminama grebena pa je s tih strana bilo teško izvesti napad, kao i primicanje navalnih drvenih tornjeva.

U nekoliko primjera burgova s branič-kulom kao jedinim objektom na grebenu jesu branič-kule Doljanovca, Tuščaka (Sl. 7.) i Židovine. No, je li ondje bila još palisadna ograda – danas nije poznato.

Tijekom 13., a donekle i 14. stoljeća, branič-kula stavlja se na najugroženiji dio položaja burga, dok poslije, krajem 14. i tijekom 15. stoljeća, ona polako prerasta u stambeni palas ili se istodobno koristi i za obranu i za stanovanje vlasnika burga odnosno kaštelana. Vrlo lijep primjer imamo na Garićgradu, gdje se branič-kula nalazi na sjevernom kraju burga, otkud je neprijatelj mogao napasti, dok je u sredini prostora burga sagrađen kuli nalik palas.

'Ostrovice' – kameni vrhovi – Srednji vijek koristi stjenovite vrhunce koji su 'otok' u kamenitome kraju, jednako nepristupačan sa svih strana. Korišteni su već zarana, a staroslavenski im je naziv bio 'ostrov',²⁸ i to ne samo kod nas jer Ostrovica ima i drugdje u srednjoj i sjevernoj Europi. Iako ovakve položaje nalazimo i u Slavoniji (npr. Veliki i Mali²⁹ Kalnik, Okić³⁰), ipak su tipičniji za srednjovjekovnu Hrvatsku, za Liku i Krbavu. Ovu nam situaciju lijepo ilustrira karta M. Pagana iz oko 1530. godine, gdje su gotovo svi burgovi Like grafički prikazani kao niz vrhova (Sl. 2.). Za ove je burgove karakteristično da im tlocrt ima približno bademast oblik te da im je površina relativno malena. Neki su od ovih kamenitih vrhova vrlo visoko nad okolnim dolinama (Mrsinj, Ostrovića Buška – Sl. 13. i 14., Komić – Sl. 15. i 16.), a neki su nizi (Kurjak, Mogorić, Krbava – Sl. 21.). Izbor ovakvih položaja vjerojatno je tradicija ranijeg srednjeg vijeka, no čini se da se ovi lokaliteti koriste i kasnije, na mnogo nižim i ne tako izrazito stjenovitim vrhovima: Brinje (početak 15. st.), Bilaj (početak 15. st.), Trojograd. Očito su ekstremno visoki položaji postali u kasnijem dobu nepodesni jer se tek na Komicu i Ostrovici Lickoj uočavaju kasnije dogradnje i proširenja u podgrađu. Pa ni Turci nakon osvajanja Like, tijekom prve polo-

²⁶ Pa ipak, Cesargrad je zauzela pobunjenička seljačka vojska Matije Gupca.

²⁷ HORVAT, Z., 2007: 29-30

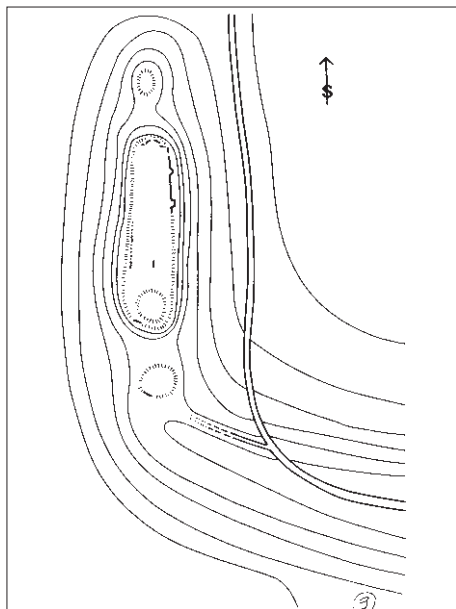
²⁸ Szabo zna u Lici „jedno dvanaest“ lokaliteta toga imena! SZABO, 1920: 203

²⁹ HORVAT, Z., 2004: 21-23

SL. 10. STENIČNJAK, POGLED S JUGA NA 'ČELO' BURGA
FIG. 10 STENIČNJAK, VIEW OF THE CASTLE FRONT FROM THE SOUTH

SL. 11. STENIČNJAK, SKICA POLOŽAJA
FIG. 11 STENIČNJAK, POSITION, SCHEME

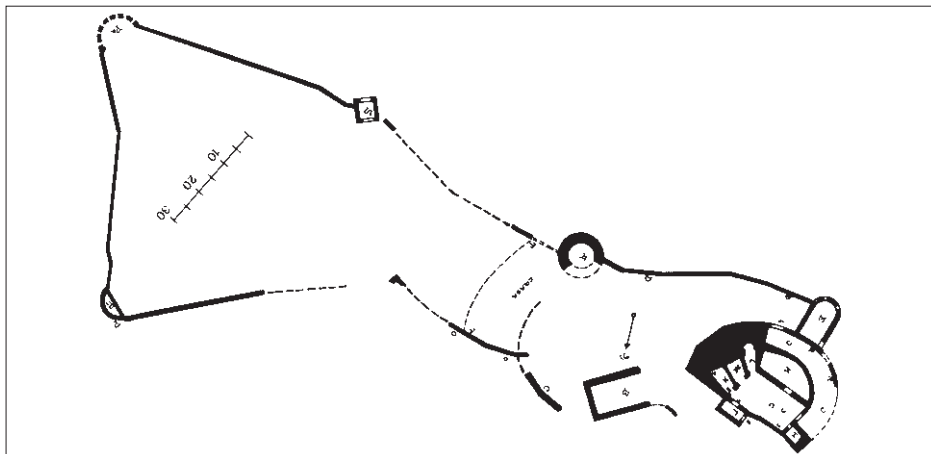

vice 16. stoljeća, ne koriste većinu tih visokih 'ostrova'.

Koncentrični položaji kod gorskih burgova – Tijekom vremena mijenja se život, poboljšava standard, a mijenja se i način ratovanja – i napada i obrane, pa se biraju niži položaji, do kojih se lakše dolazilo, a poprimaju i nove, kompaktne tlocrte – najčešće poligonalnog gabarita. Međutim i dalje se koriste prirodne zapreke kao dio djelotvorne obrane: Slunj, Brinje (slika u: HORVAT, Z., 1998: 57), Vinica, Cesargrad (Jezgra! – Sl. 12.), Ključ kod Ogulina, zatim dogradnje: V. Kalnik i Komic, Bilaj u Lici, Počitelj, Dobra Kuća, Ružica, Šaregrad, Žumberak. Kružnih položaja burgova u planinskim krajevima nema, no nalazimo ih na obroncima pitomih brda po Slavoniji, o kojima je već bilo govora, čini se kao ostatak tradicije još od ilirsko-keltskih vremena.³¹ Ove burgove očito treba staviti uz bok onih ravninarskih, no dakako uz neke specifičnosti opkopa i nasipa.

Položaji s barbakanom – Neki od razvijenijih burgova, naročito na izduljenim položajima, imali su ulaz posebno utvrđen tzv. barbakanom. Bit je barbakana da je bio odvojen od jezgre burga, odnosno povezivao ih je pokretni most. Ponegdje je ovaj barbakan prerastao u predgrađe, koje je očito dobilo i namjenu obrane, tj. barbakana. To su bili Steničnjak (Sl. 11.), Krapina (Sl. 17.), možda i Jelengrad. Bez detaljnijih arheoloških istraživanja može se tek reći da je barbakana bilo više, ali nisu sačuvani. Kao najbolja ilustracija barbakana može nam poslužiti plan lloka iz 1690. godine, gdje je barbakan značajna građevina.

Položaji s razvijenim podgrađem – Podgrađe je redovito prateći dio srednjovjekovnih burgova jer je svaki burg bio i gospodarstvo, budući da je struktura života bila takva, pa je imao skladišta plodina, konjušnice, radionice raznih obrta, stanove posluge, dvorske kapele, arsenale itd. Ovi su se sadržaji na longitudinalnim položajima uređivali na jednom od odsječaka grebena – međusobno odijeljeni svojim grabama, a vjerojatno i dodatno utvrđeni palisadom. Kod burgova smještenih na vrhove čini se da je i smještaj podgrađa otežan zbog male površine vrha, no i tu je bilo domišljanja i različitih inačica. Dobar primjer podgrađa nalazimo na Okicu,³² gdje je prvi ulaz u burg smješten nešto niže, a zatim se stičenom stazom prilazilo glavnom ulazu (tlocrt u: HORVAT, Z., 1999: 182). Neposredno ispred drugog ulaza sagrađena je kapela koju, s obzirom na to da je izvan zidina, treba smatrati također dijelom podgrađa. Jezgra burga

SL. 12. CESARGRAD
FIG. 12 CESARGRAD

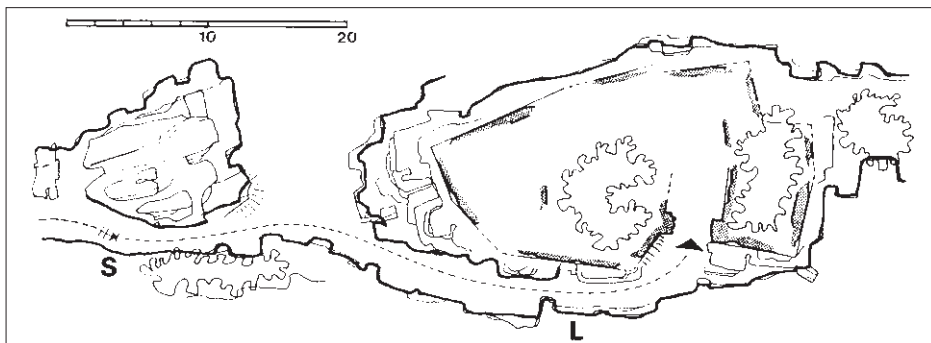
Komica u Krbavi, iako izgrađena na strmoj stijeni i male površine, ima značajno podgrađe (Sl. 16.) koje ovaj burg čini vjerojatno najvećim burgom prekovelebitske Hrvatske. No komicko podgrađe vjerojatno je u početku zaista bilo podgrađe pa je zamašnoću izgradnje poslije preraslo u pravi burg.³³ Mogorič (Sl. 36.) je dobar primjer ovakve situacije: kamena klisura sa zidanom utvrdom štitila je podgrađe (zbjeg?) u podnožju klisure. Slična je situacija ispod burga Velikoga Kalnika (Sl. 22.), gdje je podgrađe tijekom razvoja sve do u 17. stoljeće dobilo i kaštelne osobine.³⁴ Susjedni Mali Kalnik (tlocrt u: HORVAT, Z., 1998: 61) vjerojatno je imao popratne sadržaje jednog podgrađa na prilaznoj kamenoj pasareli, na kojoj se vide tragovi temelja manjih objekata prigrađenih uz kamenu parapet od žive stijene. Objekti su vjerojatno bili drveni, s jednostrešnim krovom. No u podnožju klisure s Malim Kalnikom moralo se nalaziti još jedno podgrađe, s konjušnicama, spremištima i dvorskom kapelom.

SL. 13. OSTROVICA BUŠKA, POGLED S JUGA,
POLOŽAJ OZNAČEN STRELICOM
FIG. 13 OSTROVICA BUŠKA, VIEW FROM THE SOUTH,
MARKED POSITION

Ponekad se iz podgrađa ili uz podgrađe razvilo naselje: Brinje, Modrus ispod burga Trzana, Samobor, Krapina, Đurđevac, Ozalj. U svakom slučaju, treba razlikovati podgrađe burga od naselja s burgom – citadelom kao njegovim sastavnim dijelom, kao kod vinodolskih kaštela, zatim Senja, Bihaca i Zagreba.

SL. 14. OSTROVICA BUŠKA
FIG. 14 OSTROVICA BUŠKA

30 MILETIĆ, 1994: 91-92

31 LOVRENČEVIĆ, 1985: 168; LOVRENČEVIĆ: 1989: 139

32 MILETIĆ, 1994: 91-92

33 Vidi tlocrt Komica u: HORVAT, Z., 1998: 48, 52

34 HOMEN, 1988: 29-31

SL. 15. BURG KOMIC U BLIZINI UDBINE: STOŽASTI VRH U SREDINI

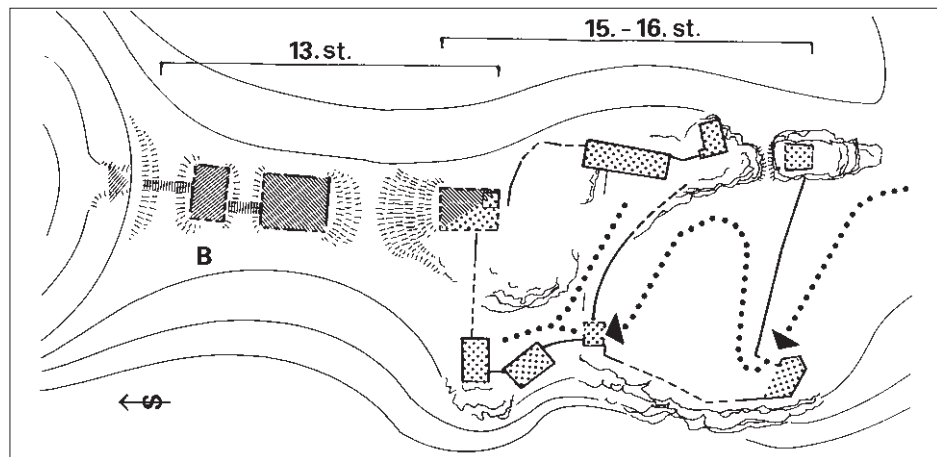
FIG. 15 KOMIC CASTLE NEAR UDBINA: CONE-LIKE TOP IN THE MIDDLE

SL. 16. BURG KOMIC, DETALJ S KARTE M. PAGANA IZ 1530.

FIG. 16 KOMIC CASTLE, M. PAGAN'S MAP FROM 1530, DETAIL

SL. 17. BURG KRAPINA: NAZNAČEN JE STARIJI (KRALJEVSKI) BURG 13. ST. I KASNIJI 15.-16. ST., SHEMATSKI PRIKAZ. PRVOTNI JE ULAZ BIO SA SJEVERA, A ULAZILO SE PREKO DVA MOSTA I BARBAKANA.

FIG. 17 KRAPINA CASTLE: THE OLDER (ROYAL) 13TH CENTURY CASTLE AND THE ONE FROM THE 15TH/16TH C., SCHEMATIC LAYOUT. THE ORIGINAL ENTRANCE WAS FROM THE NORTH OVER THE TWO BRIDGES AND THROUGH A BARBICAN.

RAVNIČARSKI BURGOVI

CASTLES IN THE PLAINS

Kružni položaji – Kružne tlocrte najčešće nalazimo u nizinskim burgovima u Slavoniji. Osim toga, čini se da je to oblik koji živi još od ilirsko-keltskih vremena³⁵ pa se može govoriti i o tradiciji tlocrtno zamisli, ali i o neposrednom preuzimanju lokaliteta starijega doba – možda i o kontinuitetu života.

Nekoliko je razloga za izbor kruznoga tlocrta u ravnici: osigurava se jednolik način obrane na svim stranama uokrug položaja, najveća je površina obuhvaćena najmanjim opsegom, što znači i najmanji utrošak materijala i rada, te, na kraju, na kružnom je tlocrtu najjednostavnije podići ogradu od okomito postavljenih balvana – palisadu. Dakle, kao da su

kružna i ovalna pozicija predodređene za drvenu gradnju.

U prostoru uz Dravu, sve do Virovitice, te na obroncima Bilogore Z. Lovrenčević ubicirao je mnogo ovakvih – kružnih – položaja, iako se bez arheoloških istraživanja ne može reći koliko je ondje bilo zidanih, a koliko drvenih objekata. Naišlo se mjestimično na dovoljno tragova zidanja, na ulomke kamena, opeke i žbuke, pa i na prave zidove.³⁶ Kružni koncentrični tlocrt ima burg Đurđevac, vjerojatno nastao u 13. stoljeću,³⁷ no ovaj je burg kasnije, prema kraju 15. stoljeća, pregrađivan, pa i još kasnije (slika u: HORVAT, Z., 2006: 153), a pred njim je predgrade i naselje.³⁸ Drugi je sjajan svjedok gradnje kruznoga tlocrta, premda ne tako dobro sačuvan, burg Korod u istočnoj Slavoniji, kod Osijeka (Sl. 26.). To je burg kruznoga tlocrta, promjera 40 m, smješten posred močvarne ravnice (Sl. 27.), pa je ujedno i primjer vodenoga grada. Nastao je vjerojatno tijekom druge polovice 13. stoljeća. U novije je doba dio močvare isušen, no Korod je još uvijek okružen prirodnim ambijentom. Branik-kula smještena je posred burga pa se s nje moglo djelovati u svim smjerovima. Zanimljiva je uporaba rimske opeke, tako da postoji mogućnost da je položaj burga Koroda – mjesto starije rimske arhitekture.

Svi su kružni položaji u Podravini okruženi grabama i nasipima koji su manje ili više sačuvani. Karakteristično je da se ovakav tlocrti oblik koristi i na pitomim obroncima Bilogore, ali i dalje, na Moslavačkoj gori (Turski stol³⁹ kod Kutine – Sl. 6., Košutgrad, Kutinjac – Sl. 23.), na obroncima Zagrebačke gore (Blaguša, drveni burg ovalna tlocrta – tlocrt u: HORVAT, Z., 1996: 194), Plješćivci (Grkograd kod Slavetića, Sl. 32.), na padinama Požeške kotline (Viškovci – tlocrt u: HORVAT, Z., 1996: 184; Gračanica). Karakteristično je za neke od ovih kružnih pozicija da su dvojne, da se uz glavni objekt nalazio još jedan, manje pravilna tlocrta, nekad veće površine, no uvijek nešto niži u odnosu na onaj glavni.

Kružni položaji ili njima bliski javljaju se i kasnije, čini se kod vodenih burgova, gdje je oblik tlocrta uvjetovala potreba za kružnom obranom (npr. Ribnik kod Karlovca, Otočac). Razlika prema prethodnim burgovima kruznoga tlocrta jest njihova okruženost vodom – nekim vodotokom ili močvarom. Posebno je važan pristup vodenom burgu koji je

35 LOVRENČEVIĆ, 1985: 168; LOVRENČEVIĆ: 1989: 139

36 LOVRENČEVIĆ, 1989: npr. Backovica (str. 139-140), Orlovac (str. 143-144), Zvijerci-linac (str. 147-150).

37 KRUIHEK, 1982-1983: 86

38 HORVAT, Z., 2006: 153

39 'Turski stol' je ime više kružnih lokaliteta u Moslavini. Vjerojatni izvor ovome nazivu treba tražiti u dvjema činjenicama: prvotno je ime zaboravljeno zbog potpune promjene stanovništva i zbog toga što su u tim krajevima u doba turske okupacije bili prihvaćeni niski, kružni stolovi, 'sinije'.

bio riješen – bilo prijevozom čamcima (Otočac), bilo drvenim mostom, koji je mogao biti dosta dugačak (Đurđevac)⁴⁰.

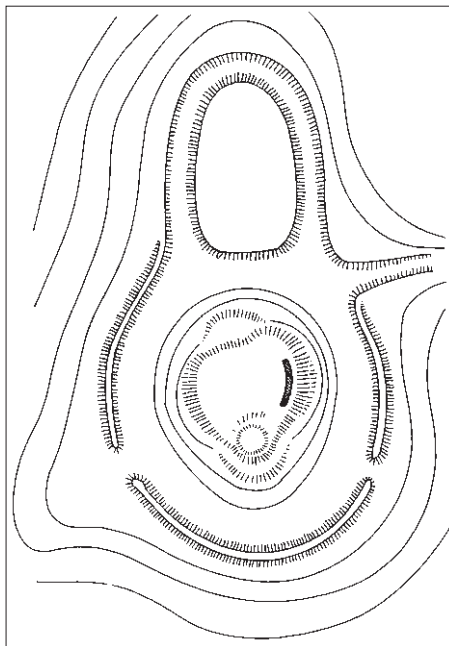
Kvadratni tlocrti u ravnici – Tek je nekoliko ovakvih burgova podizanih u ravnici okruženo vodom, a gradili su ih kralj i velikaši. To su Pepelara (Sv. Elizabeta, Sl. 29.) u Podravini⁴¹ ugarsko-hrvatskoga kralja Andrije II., Čakovec koji su gradili Lackovici i Ernst⁴², Gorjan II. knezova Iločkih⁴³ (Sl. 30.), Ludbreg. Tlocrtne su im veličine oko 35/35 m, pa sve do 60/60 m, a bili su okruženi grabom s vodom. Palas knezova Iločkih u Iloku mogao bi se uvrstiti u ovaj niz pravilnih kvadratnih tlocrta, a danas nam je njegova nadgradnja najpoznatija. Iako je zamišljen kao palas okružen značajnim utvrdama, i sam je palas za sebe utvrda okružena grabom, s povišenim ulazom i vrlo debelim obodnim zidovima.⁴⁴ Veličina od 47/47 m očito je primjerena ambicijama i značaju Nikole Iločkog, koji je bio kralj Bosne, pa je to bila i kraljevska rezidencija. Sve su ove utvrde prilične veličine, s unutrašnjim dvorištem i bogatim sadržajem te arhitektonskim pojedinostima. Čini se da je ovakav kvadratni tlocrt, koji je u biti reminiscencija onih samostanskih, bio tip utvrđenih dvorova mađarskih kraljeva i velikaša od 13. do 16. stoljeća: Obuda, Višegrad, Bratislava, Ozora, Diosgyör, Varpalota, Zolyom,⁴⁵ gdje je unutrašnje dvorište služilo za razna ceremonijalna događanja. Okoliš oko kvadratnih tlocrta inačica je onih kružnih.

Dvojni položaji, s odvojenim podgrađem – Karakteristično je za neke od ovih kružnih položaja da se uz glavni objekt nalazio još jedan, manje pravilna tlocrta – nekad manje, a nekad veće površine u odnosu na glavni: Kutinjac, Košutgrad (Sl. 18.). Možda su ovi dvojni burgovi nešto mlađi – utjecani strukturom longitudinalnih položaja, s više odjeljaka, ali i postupnim razvojem ulaza i podgrađa koje je po površini veće od barbakana. Očito im je namjena bila ne samo obrambena već i gospodarska, odnosno za smještaj pomoćnih sadržaja, prije svega konjušnica, radionica za neke obrte, spremišta i slično.

VODENI BURGVI

WATERSIDE CASTLES

Kao što im naziv kaže, vodeni su burgovi vezani na vodu, tekuću ili onu stajaju, koja im je

SL. 18. KOŠUTGRAD NA MOSLAVAČKOJ GORI
FIG. 18 KOŠUTGRAD ON MOSLAVAČKA GORA

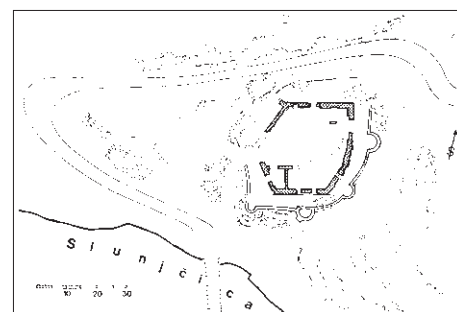
najvažniji dio obrane. Opasnosti ravnice – mogućnost opsjedanja i napada sa svih strana – pokušalo se doskočiti tlocrtom i položajem, okruženim vodom. Mogućnosti primjene vode vrlo su različite pa ima primjera da vodeni tok uz burg, kastrum, ovoga ipak ne čini – vodenim gradom!

SL. 19. BURG SLUNJ SNIMLJEN S PROSTORA NASELJA, PREKO RIJEKE SLUNJČICE
FIG. 19 SLUNJ CASTLE, PHOTO FROM THE SETTLEMENT, ACROSS THE SLUNJČICA RIVER

Burgovi na rijeci ili uz rijeku – Ovi su burgovi sagrađeni na otoku ili neposredno uz neki vodotok, kao zaštita od prilaza i napada. Rijeka Una bila je na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće utvrđena s više burgova i kaštela na naskim otocima, počevši od Ripca na gornjem toku Une, pa Bihaca, Otoke, sve do Kostajnice. Jedno je vrijeme ovaj lanac utvrda bio glavna obrana od Turaka, no tada je već bio primijenjen kaštelni način utvrđivanja. U Moslavini je prema Savi ili uz njene pritoke bilo podignuto više burgova, zajedno s manjim naseljima uz njih (Plovdin, Tomašica, Medurić – Sl. 25., Kraljeva Velika, Kutina, Sokolovac⁴⁶). Njihovi su položaji bili zaista branjeni vodom, ali to je ipak bila zapreka samo za manje turske čete, a ne i veliku tursku vojsku.

Burgovi u močvarama – Burgovi branjeni močvarama nešto su rjeđi, vjerojatno zbog problema s temeljenjem. Slaba sačuvanost može biti i posljedica jače primjene drva u gradnji. Izrazit primjer ovakva objekta jest Korod nedaleko od Osijeka, koji je bio potpuno okružen močvarnim terenom (Sl. 28.), a koji je već bio spomenut kao izrazit primjer kružnoga tlocrta. Pozicija Koroda mogla je biti 'greda', prirodno uzvišenje okruženo močvarom, ali ima teza da je ondje nekad bila neka starija rimska građevina,⁴⁷ o čemu govori

SL. 20. BURG SLUNJ, TLOCRT: JEZGRA JE SREDNJOVJEKOVNA S KRAJA 14. ST., DOK SU OKOLNE KULE I ZIDINE GRAĐENE SREDINOM 16. ST.; KARAKTERISTIČAN JE SMJEŠTAJ U ZAVOJU SLUNJČICE I MOST PREMA NASELJU
FIG. 20 SLUNJ CASTLE, LAYOUT: THE NUCLEUS ORIGINATED IN THE MIDDLE AGES, END OF THE 14TH C.; THE SURROUNDING TOWERS AND RAMPARTS WERE BUILT BY THE MID 16TH C.; LOCATED WITHIN THE BAY OF THE RIVER; THE BRIDGE

40 HORVAT, Z., 2004: 21-23

41 REGAN, 2002: 101-105

42 HORVAT, A., 1956: 25-27

43 REGAN, 2006: 134-135

44 HORVAT, Z., 2002.b: 201

45 HORVAT, Z., 2002.b: 207; TOMIĆIĆ, 2003: 143-147

46 BOBOVEC, 1991: 10-11

47 BALIĆ, 1974: 48

SL. 21. POLOŽAJ SREDNJOVJEKOVNE KRBAVE: NA STIJENI JE BILA SMJEŠTENA STAROHRVATSKA RODOVSKA UTVRDA, A U OKOLO SE PROSTIRALO NASELJE

FIG. 21 POSITION OF MEDIEVAL KRBAVA: ANCIENT CROATIAN FORTIFICATION ON THE ROCK WITH THE SURROUNDING SETTLEMENT

SL. 22. VELIKI KALNIK: GORE DESNO SU OSTATCI BURGA 12.-13. ST.; LIJEVO OBJEKTI S KRAJA 15. I POČETKA 16. ST., DOLJE JE PODGRAĐE

FIG. 22 VELIKI KALNIK: TOP RIGHT – REMAINS OF THE CASTLE FROM THE 12TH/13TH C., LEFT – HOUSES (LATE 15TH AND EARLY 16TH C.); BOTTOM – RAMPARTS

SL. 23. KUTINEC GRAD: LIJEVO ČUNJASTI BRIJEG NA KOJEM JE BIO SMJEŠTEN BURG, U SREDINI JE GRABA, A DESNO NASIP

FIG. 23 KUTINEC CASTLE, LEFT – CONE-LIKE HILL, THE LOCATION OF THE CASTLE WITH A DITCH IN THE MIDDLE AND A BULWARK TO THE RIGHT

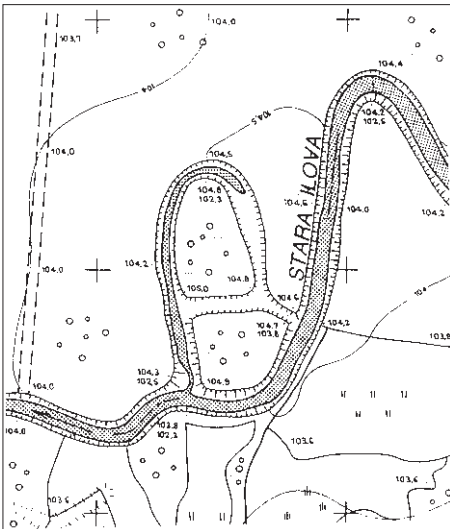

SL. 24. MODRUŠ, SITUACIJA BURGA TRZANA KNEZOVA KRČKIH FRANKOPANA TE NASELJA, KATEDRALE I OKOLNIH SAMOSTANA

FIG. 24 MODRUŠ, LAYOUT PLAN OF TRZAN CASTLE AND THE SETTLEMENT, THE CATHEDRAL AND THE MONASTERIES

SL. 25. MEĐURIC: POLOŽAJ „DVOSTRUKOGA GRADA”, OKRUŽEN I DANAS TOKOM STARE ILOVE

FIG. 25 MEĐURIC: POSITION OF THE “DOUBLE SETTLEMENT” SURROUNDED BY THE ILOVA RIVER

uporaba rimskih opeka. Korod je još malo prije 1780. godine bio potpuno okružen močvarom, danas već djelomice isušenom, no on se još uvijek nalazi u svome prirodnom okruženju (Sl. 27.) pa je i dalje prvorazredan primjer fortifikacijske arhitekture 13. stoljeća.

Burg Otočac knezova Krčkih, kasnijih Frankopana, okružen je vodom Gacke, kao burg koji stoji negdje između burga vodotoka i onoga okruženog močvarom.⁴⁸ Već mu ime govori o njegovu smještaju. U sredini prostora, okruženoga poligonalnim zidinama, bila je smještena branič-kula kvadratnog tlocrta, tako da se prostor koristio za razne gospodarske potrebe, a ondje je bila i dvorska kapela. Kasnijim proširenjem burg je prerastao u naselje. U blizini Save, gdje se prilagodavanjem potoka s Moslavačke gore osigurava obrana barovitim terenom, više je ovakvih burgova, zajedno s naseljima: Kraljeva Velika, Plovdin (Sl. 31.), Međuric, Kutina, Sokolovac.⁴⁹

Još se dva burga mogu staviti u ovu skupinu – Đurđevac i Ribnik kod Karlovca, no oni su već spomenuti među kružnim ravničarskim burgovima. Među njima je razlika i u dobi nastanka: Đurđevac je stariji, a Ribnik mlađi, pa je vjerojatno Đurđevac izgrađen na položaju na kojem je već prije bio naseljen. Na njegovim se zidinama uočava više faza te je na kraju prerastao u krajišku tvrđavu s naseljem.⁵⁰ U Podravini ima više gradišta kružnoga tlocrta (Komarnica, Gorbonok kod Kloštra Podravskog itd.)⁵¹ i na obroncima Bilogore, i na ravničarskom dijelu, prema Dravi, s tragovima zidanih objekata, ali i onih drvenih.

Kod Ribnika je znakovito njegovo ime, bez obzira što je ovaj burg bio lociran uz važan prometni put prema Kranjskoj. Močvarni teren treba zahvaliti potoku koji se sa zapada spušta prema Dobri, pretvarajući omanju dolinu u močvaru. Na dijelu vodotoka prije ove doline, u kaskadama je bio uređen ribnjak, kojega je sustav ustava, pregrada i jezeraca i danas vidljiv, jasne namjene.

Mostobrani – Izrazit, a zasad i jedini sačuvan primjer burga koji je nadzirao mostovni prijelaz preko rijeke, bila je Kostajnica na usnomo otoku⁵² (tlocrt u: HORVAT, Z., 1998: 55). Objekt je imao približno trokutast tlocrt, tako da se jedna stranica protezala uz Unu, djelomično oplakivana vodom, a jedan kut trokuta bio je okrenut prema struji vode. Ovaj je burg ujedno i rječit primjer pogriješke u temeljenju: ulazna se kula, kroz koju se prilazilo s mosta, znatno nagnula prema vodotoku, tako da je bilo potrebno podzidanje. Most preko Une bio je drven, te dokaz znanja i djelovanja srednjovjekovnih majstora.

Na vjerojatno branjene prijelaze preko rijeke upućuju položaji, koji u svom korijenu imaju pojam “brod” – tj. prijelaz preko rijeke: Brod na Kupi, Brod na Savi. Brod na Kupi spominje se 1491. godine u vlasti Frankopana, da bi ondje nešto kasnije (oko 1557.) novi vlasnici Zrinski ondje sagradili renesansni kaštel za obranu prijelaza preko Kupe.

Osiijek uz Dravu – iako naselje, i to veliko – također je nadzirao prijelaz preko te velike rijeke. Kakav je bio srednjovjekovni most i je li uopće postojao, danas nam nije poznato, no već na početku 16. stoljeća tu je sagrađen turski drveni most, što rječito govori o mogućnostima i realizacijama ne samo turske mostogradnje već i o mogućnostima srednjega vijeka na izmaku.⁵³

Burgovi uz rijeke – Priličan je broj burgova bio sagrađen na obali rijeke iako samim time ovi nisu postajali pravi “vodeni gradovi”. Izborom ovakva položaja burg je bio s riječne strane, obično vrlo strme obale, osiguran od na-

48 HORVAT, Z., 1997: 7, 9, 11-22

49 BOBOVEC, 1991: 10-11; SEKELJ-IVANČAN, TKALČEC, 2002: 174-175

50 KRUIHEK, 1982-1983: 86 i dalje; MILETIĆ, 1988-1989: 77-81

51 LOVRENČEVIĆ, 1985: 168 i dalje

52 MILETIĆ, 1978-1979: 268-270; HORVAT, Z., 1998: 54-55

53 HORVAT, Z., 2006: 153

pada neprijatelja. Više ovakvih burgova nalazimo nad Koranom (Blagaj na Korani), nad Dunavom (Erdut, Sotin, Šarengrad – Sl. 1., Ilok), nad Slunjčicom (Slunj – Sl. 19. i 20.), nad Kupom (Ozalj – Sl. 4., 'Gavanov grad') itd., a sam je položaj istodobno i ravničarska i ona 'ostrovica'. Međutim istaknuti je položaj uz rijeku nosio svoje opasnosti jer su se dijelovi nekih od njih odronili niza strminu (Šarengrad, Erdut, 'Gavanov grad').

BURGOVI KAO DIO NASELJA ('CITADELE')

CASTLES NEXT TO THE SETTLEMENTS (CITADELS)

U nekim većim naseljima, naročito onima uz Jadransko more, nalazimo utvrde s tlocrtom 'romaničkih kaštela', tj. kvadratnoga ili pravokutnog oblika.⁵⁴ Tlocrtom su manji od velikih, velikaških burgova u kontinentalnom dijelu Hrvatske (npr. od Ludbrega), a vjerojatno su i stariji. S obzirom na zauzimanje dijela prostora unutar utvrda naselja, kvadratni je tlocrt vrlo logičan, no struktura mu je kao i u ostalih burgova toga doba: branjeni ulaz, branič-kula, zidine s braništem itd., a osim toga dio su obrane samoga naselja.

Kaštel knezova Krčkih u Krku smješten je na stijenju na morskoj obali, tako da je dio obrane Krka s te strane. Istodobno, ovakvim je položajem ujedno zadržao svoju samostalnost i mogućnost evakuacije, npr. za bune pučana. Krčki je kaštel vjerojatno nastao potkraj 12. stoljeća.

Modruš s burgom Tržanom knezova Krčkih Frankopana bio je najveće naselje u onome dijelu srednjovjekovne Hrvatske i odličan primjer nastajanja jednoga naselja, varoša, sve od postaje za trgovačke karavane pa do utvrdenoga naselja s katedralom, dva samostana itd. (Sl. 24.⁵⁵ i 33.), da bi početkom 16. stoljeća zamro zbog intenzivnih turskih napada.

U Senju je kaštel knezova Krčkih sagrađen u sjeveroistočnome dijelu naselja unutar zidina, koji je također sudjelovao u obrani, ali je zadržao svoju samostalnost.⁵⁶ Senjski je kaštel vjerojatno sagrađen nakon što su knezovi Krčki, kasniji Frankopani, postali izborni potestat Senja 1271. godine, pa se i struktura ovoga gradskog burga – citadele – oslanja na strukturu burgova s kraja 13. i početka 14. stoljeća.

Zajedništvo burg (kaštel) – naselje zadržalo se i poslije, iako već s renesansnim značajka-

SL. 26. BURG KOROD: TLOCRT BURGA JE PRAVLINA KRUŽNICA, A OKO NJEGA SU GRABA I NASIP TE MOČVARA
FIG. 26 KOROD CASTLE: REGULAR CIRCULAR PLAN OF THE CASTLE WITH A DITCH, A BULWARK AND A SWAMP

SL. 27. BURG KOROD, POGLED IZ ZRAKA
FIG. 27 KOROD CASTLE, VIEW FROM THE AIR

ma i strukturama (Kaštela pokraj Trogira). Preuzimanjem značajnijih naselja na istočnoj obali Jadrana, Venecija gradi kaštela u naseljima – npr. Rijeci, Zadru, Trogiru, Splitu, što je tema za sebe jer se radi o venecijansko-mediteranskim utjecajima.

Tijekom kasnoga srednjeg vijeka ispod burgova i(li) u njihovoj neposrednoj blizini razvijaju se naselja rasutog tipa, tj. bez zidina i kula, pa čak i izvan zidina, što je naravno u ratovima s Turcima imalo negativne posljedice. Dobar primjer ovakva naselja jest Zrin u Pojunju. Burg Zrin osnovali su knezovi Babončić Blagajski vjerojatno u drugoj polovici 13. stoljeća, a njegova pozicija i saznanja o drugim gradovima na Banovini govore da je na tome mjestu i prije moglo biti života, no potvrdu bi trebala dati arheološka istraživanja. Zrin je bio prostran burg, s dvije branič-kule i više pomoćnih, od kojih su neke mogle biti u funkciji palasa (Sl. 34. i 35.), a na sjevernoj je strani gotička kapela. Naselje ispod burga Zrina vjerojatno se počelo jače razvijati tijekom druge polovice 15. stoljeća, nakon što su Zrinski počeli iskorištavati gvozdanske rudnike srebra. U takvu razvoju svjedoče župna i franjevačka crkva stilskih značajki kraja 15. i početka 16. stoljeća. Karakterističan je položaj franjevačkoga samostana (Sl. 34.) koji je izvan naselja i udaljen od župne crkve kako joj ne bi konkurirao.

SL. 28. BURG KOROD, OKRUŽEN MOČVAROM
FIG. 28 KOROD CASTLE, SURROUNDED BY A SWAMP

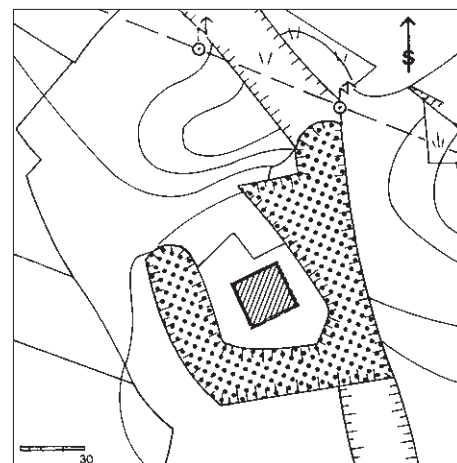
SL. 29. 'PEPELARA' – GRAD SV. ELIZABETE: BURG JE VELIČINE 36/36 M, OKRUŽEN ŠIROKOM GRABOM U KOJOJ IMA VODE TIJEKOM ZIME I PROLJEĆA
FIG. 29 "PEPELARA" – ST ELISABETH'S FORTIFIED SETTLEMENT: THE 36/36 M FORTRESS IS SURROUNDED WITH A DITCH FILLED WITH WATER IN WINTER AND SPRING

ILOK

ILOK

Ilok zaslužuje poseban status. Bio je to kraljevski grad Nikole II. Iločkog, kralja Bosne, dakle bio je prijestolnica jednoga kraljevstva. Nikola Iločki kraljevao je tek šest godina (1471.-1477.), no ipak dovoljno da od svoje rezidencije pokuša učiniti prijestolnicu koja je trebala nalikovati Budimu, Pragu i dr. O ovakvim željama i nakanama govori naziv naselja s druge strane Dunava: Mala Pešta!⁵⁷

Najnovija istraživanja ilocke utvrde⁵⁸ potvrdila su autorove sumnje, ali i otkrila nove pojedinosti: prostor unutar zidina nije dio naselja nego prostor Nikoline kraljevske rezidencije (Sl. 37.) s golemim palasom kvadratnoga tlo-

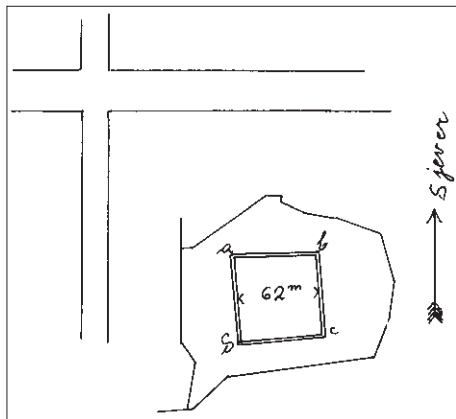
54 VILIČIĆ, 1971: 84

55 Rusevine Modruša crta G. Pieroni u svojim „Relazioni di anno 1639.“, danas su u Arhivu Slovenije.

56 VILIČIĆ, 1971: 84-85

57 HORVAT, Z., 2002.a: 114-115

58 TOMIČIĆ, 2003: 134-137

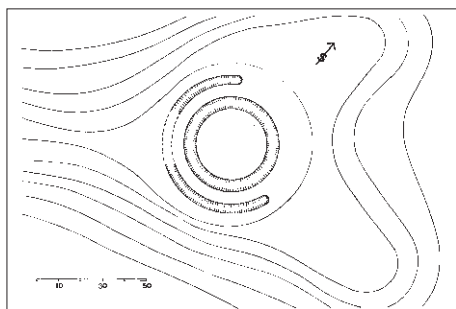

SL. 30. GORJAN KOD ĐAKOVA: SNIMKA BURGA PRIGODOM ISKAPANJA 1879. GODINE

FIG. 30 GORJAN NEAR ĐAKOVO: PHOTOGRAPH OF THE CASTLE AT THE TIME OF ITS EXCAVATION IN 1879.

SL. 31. PLOVDIN, GRAD POKRAJ KUTINE: NASELJE I UTVRDA

FIG. 31 PLOVDIN NEAR KUTINA, SETTLEMENT AND A STRONGHOLD

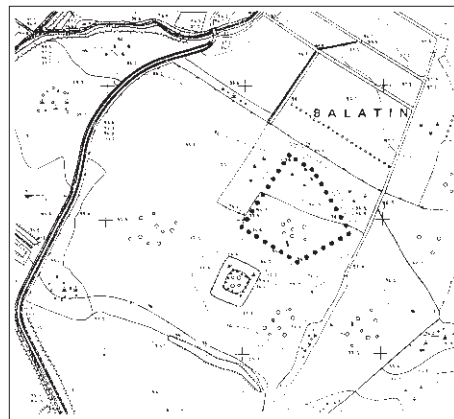
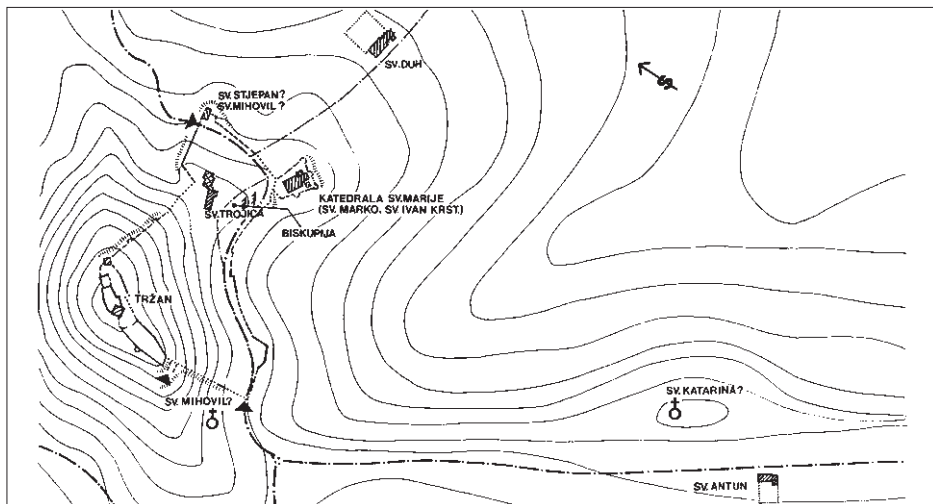

SL. 32. GRKOGRAD POKRAJ SLAVETICA

FIG. 32 GRKOGRAD NEAR SLAVETIC

SL. 33. POGLED NA BURG TRŽAN, G. PIERONIJA

FIG. 33 VIEW OF THE TRŽAN CASTLE, G. PIERONI'S SKETCH

crta, dvorskom kapelom, trobrodnom župnom crkvom, dva samostana, kovnicom novca i mnogim pomoćnim zgradama, te starijim burgom na istočnom kraju utvrde. Položaj Nikoline prijestolnice imao je izduljen oblik, dug 470 m, a širok 60-120 m, tako da je zapravo nadmašio uobičajene dimenzije i najvećih naših burgova. Cijeli je položaj bio okružen zidinama i kulama te utvrđenim ulazom na zapadnoj strani. Arhitektonska snimka iz 1690. godine daje nam predodžbu o sadržajima unutar zidina, kao i strukturu utvrda. Mnoge od ucrtanih građevina poslije su srušene, ali to je ipak nacrt jednoga suvremenika koji je svojim očima sve vidio. Današnja istraživanja potvrđuje da se njegov crtež može prihvatiti kao općenito točan. Na veduti lloka s južne strane iz godine 1690., dakle odmah nakon protjerivanja Turaka (Sl. 38.), vidi se mnogo objekata iza još dobro čuvanih zidina i očito dobra popunjenost građevinama unutrašnjosti ilocke utvrde.

Turci su Ilok zauzeli bez borbe 1526. godine, a ponovno je oslobođen nakon dvostruke opsade 1687. i 1688. godine. Nakon osvajanja Iloka vojni su inženjeri u više navrata snimili situaciju i crtali vedute koje nam danas mogu

pomoći u predočavanju ove arhitekture. Kako Turci nisu posebno utvrđivali ilocku citadelu, ona je uglavnom ostala nepromijenjena, a pogotovo je to još bila 1688. godine. Vjerojatno je ilocka utvrda stradala prigodom dvostrukog opsjedanja 1687.-1688. godine, naročito njen zapadni dio.

Ilok je sjevernom stranom bio smješten nad strmom obalom Dunava, dok je s juga i istoka bila jaka strmina.⁵⁹ Položaj mu je bio spojen s relativno ravnim terenom na zapadnoj strani, gdje je bilo celo utvrde i gdje je utvrđivanje bilo vrlo sofisticirano, s već renesansnim značajkama. Karakteristično je jako skošenje zidova velikoga bastiona, barbakana⁶⁰ (Sl. 38.); sa zapada je konačno bila iskopana duboka graba koja je neprijatelju trebala spriječiti pristup. Usporedimo li ilocku situaciju npr. s Pragom ili Budimom, vidimo da u njihovim zamislima i situacijama postoje neke zajedničke značajke.

No postoji i jedna značajna činjenica: Nikola Iločki kraljevaio je tek sedam godina pa se radi o njegovu nezavršenom projektu. Njegov sin Lovro vjerojatno je većim dijelom dovršio utvrđivanje zapadnoga dijela. Ova se kratkoca Nikolina djelovanja osjeća u nedovršenosti nekih fortifikacijskih objekata, mjestimično 'jeftinih' rješenja i povremeno – lošega zidanja. Zatim, gotovo sva vidljiva arhitektura potječe iz druge polovice 15. i početka 16. stoljeća, starija je samo jezgra franjevačke crkve. Arheološka istraživanja međutim pomalo otkrivaju mnoge nepoznanice:⁶¹ kontinuitet života proteže se još od rimskoga doba, pa i ranije, a života je bilo i u srednjem vijeku. Restauratorska i arheološka istraživanja pokazala su značajne renesansne utjecaje koji vode računa o uporabi vatrena oružja u napadu i obrani. Karakterističan je oblik velikoga bastiona na jugozapadnom uglu ilocke utvrde, koji možemo ubrojiti među najstarije u ovome dijelu Europe. Zapadni je ulaz štićen velikim barbakanom bubrežasta tlocrta.

Sam položaj nad Dunavom i topografske osobine položaja omogućivale su razvoj naselja i utvrde nad njim. Lokacija Iloka povoljna je i u širem zemljopisnom pogledu zbog raskrižja putova i prijelaza preko Dunava i duž Dunava, zbog sigurnosti od poplave te zbog plodne srijemske zemlje i vinograda s odličnim vinima. Nikola II. shvatio je sjajne mogućnosti položaja Iloka, pa ga je želio iskoristiti do maksimuma. Lovro je nastavio sa započetom gradnjom, ali je nakon njegove smrti sve prekinuto turskim napredovanjem.

⁵⁹ HORVAT, Z., 2002.a: 109-113

⁶⁰ Ovakve značajke nalazimo na talijanskim utvdama druge polovice 15. st., npr. kaštel Rocca di Monte Poggiolo, Forli, započet 1471. godine po arhitektu Giulianu da Maiano, te ulazna utvrda Mondavia iz treće četvrtine 15. st. također arhitekta Giuliana da Maiano. SCHIAVINA, 1990-1991: 39-40

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

CONCLUSION

Položaji burgova sa svojom bližom i daljom okolicom bitno su utjecali na njihovu strukturu, na tlocrt – stanovanje i gospodarske objekte, sustav obrane i materijal za gradnju. Sto i kako je bilo prije provale Tatara sredinom 13. stoljeća, zasad je dosta nejasno: malo je tragova, ali neke se činjenice ipak naslućuju. Plemstvo je po prirodi stvari i prije Tatara ipak moralo imati svoje objekte za siguran boravak, upravu, gospodarstvo i sl. (*castra*). Čini se da je malo njih bilo zidano jer je malo ostataka na terenu, ali se spominju u pisanim dokumentima. Ovi su objekti većinom mogli biti drveni, no poslije se na njihovu mjestu moglo izgraditi burgove od čvrstoga materijala. Potvrdu za to nalazimo u Podravini, na Bilogori, pa i u Slavoniji. Sve su to obrambeni položaji kojima je više koncentričnih nasipa i graba trebalo dati sigurnost u slučaju napada jer su im nedostajali čvrsti, zidani objekti. U Hrvatskoj je većina kamenih 'ostrova' naslijeđena od ranijih stoljeća, gdje su drvene utvrde davale sigurnost i branile od napada. Tek na nekim položajima nalazimo minimalne tragove zidanih građevina, vrlo tankih zidova, a čini se i nevelikih tlocrta jer za veće ondje nije ni bilo mjesta: Mogočić, Modruš, Krbava, Kurjak... Osim toga, ovi su položaji na živim stijenama – klisurama već sami po sebi bili utvrde, te su za svoje doba – 12. i početak 13. stoljeća – mogli biti dovoljni za obranu i bez posebnoga utvrđivanja. Karakteristično je čuđenje križara na prolazu kroz Slavoniju i Dalmaciju (12.- poč. 13. st.) zbog nedostatka burgova, jer su oni dolazili iz Francuske gdje su burgovi bili razvijeni. U nama susjednim, zapadnim, krajevima – Štajerskoj, Austriji – burgovi su građeni krajem 12. i početkom 13. stoljeća, da bi poslije bili pregrađivani i dograđivani. Čini se da u starije burgove možemo pribrojiti neke zidane burgove karakteristična izduljenoga tlocrta kao npr. Tuschak, Gavanov grad, Gradišće kod Margečana, Mali Kalnik, Orahovica iznad Ruzice itd., gdje se radi o već promišljenim, posebno odabranim položajima. Paralelno s ovim objektima podižu se nova kasta građena prema zasada ma iz prošlosti, naročito ilirsko-keltskim: u kamenitim krajevima to su 'ostrovi', a u nizinjskim – kružni položaji s grabama i nasipima, ponekad čak i trostrukim. Novija su istraživanja pokazala da su kasta ('gradista') na ovakvim pozicijama duž Drave postojala sve do u 14.-15. stoljeće.

61 TOMIĆIĆ, 2003: 134-137

62 KLAIC, 1975: 263

63 DOBRONIĆ, 1984.

64 Zamjena Senja za Dubicu sredinom 13. st. kao da govori o promjeni križničke strategije i potrebi osiguravanja kopnenoga puta kroz Slavoniju.

Prijelomni se trenutak u gradnji burgova zbio 1241.-1242. godine, kad su tatarske horde prošle kroz srednju Europu te Slavoniju i Hrvatsku i kada je postalo jasno da su se tek utvrđene točke mogle oduprijeti odnosno ne stradati od tatarskih napada. Primjerice, nisu stradali primorski gradovi koji su već bili utvrđeni (npr. Knin, Klis, Split, Trogir). U godinama koje slijede počinje velika akcija osnivanja burgova i utvrđivanja naselja, no čini se da su bitan poticaj gradnji dale glasine 1247. godine⁶² da Tatari namjeravaju ponovno doći kao i reforme kralja Bele IV. Među burgove građene u strahu od Tatara možemo ubrojiti Medvedgrad, utvrde oko Gradeca, Popov Turan, pa Lipovec, za koji je kralj Bela III. dao pismenu dozvolu, a možda i Velika, slična tlocrta kao Lipovec.

Potkraj 12. i tijekom 13. stoljeća u našim se krajevima učvršćuju križnički redovi kojih se utjecaj na gradnju tek naslućuje, ali nije do kraja sagledan niti objašnjen. Križnički su burgovi u Slavoniji bili Margečan, Bela, Čaklovac, Pakrac, Bedemgrad, te u Hrvatskoj i Dalmaciji Senj, Otočac, Vrana, Ljubac⁶³ sa svojim specifičnostima u strukturi i nejasnoćama o dobu nastanka. Sigurno je da su ove utvrđene točke podizane na pravcima križarskih pohoda križnika i hodočasnika u Svetu zemlju, ali i onih hodočasnika na putu prema Svetoj zemlji. Nazočnost templara i ivanovaca krajem 12. i tijekom 13. stoljeća ne mora značiti – bar ne u Slavoniji – njihovo značajno utvrđivanje. Vjerojatno su nešto kasnije u 13. stoljeću izgrađeni Gradišće kod Margečana, Pakrac, Otočac, Bedemgrad, Čaklovac, odnosno Vrana, Ljubac itd. u Dalmaciji jer tako govore njihove stilske značajke.⁶⁴ Pitanje gradnje ranijih utvrda kao da dovodi u sumnju činjenica da većina templarskih i ivanovackih crkava – koje su većinom romaničke, dakle starije – nije vezana ni na kakve utvrde, odnosno nisu okružene zidinama: Gora, Sv. Martin kod Našica, Koprivna. Utvrde se, izgleda, javljaju kasnije, na drugim mjestima i očito su kasnijega

SL. 34. ZRIN, SITUACIJA NASELJA PREMA KATASTARSKOJ KARTI IZ 1864. GODINE: 1 – BURG; 2 – ŽUPNA CRKVA BDM; 3 – FRANJEVAČKI SAMOSTAN

FIG. 34 ZRIN, LAYOUT PLAN OF THE SETTLEMENT BASED ON A CADASTRAL MAP FROM 1864: 1 – CASTLE; 2 – CHURCH; 3 – FRANCISCAN MONASTERY

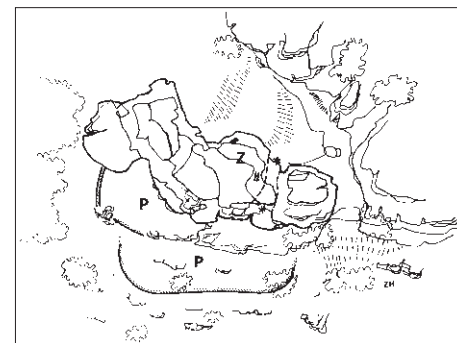

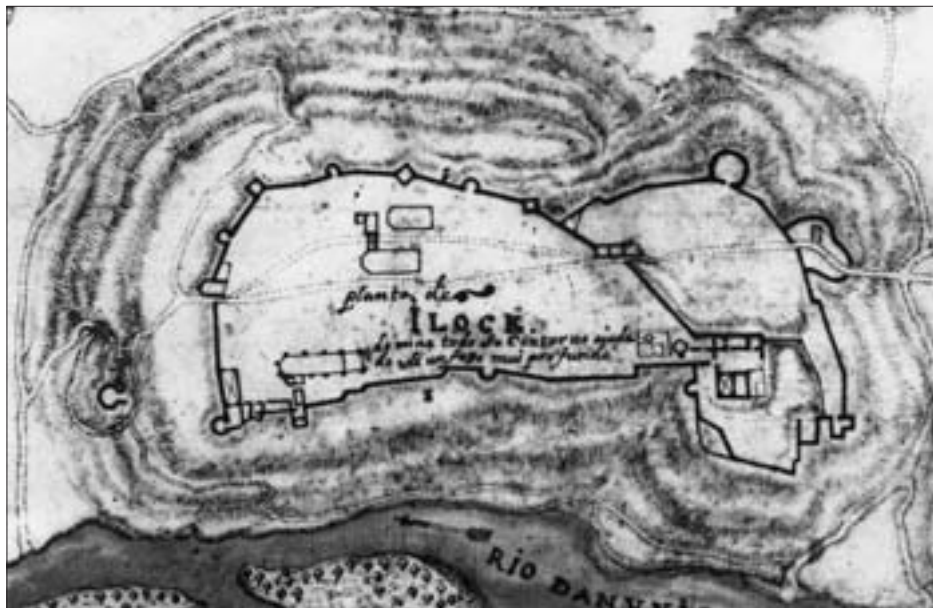
SL. 35. ZRIN, N. ANGIELINI, 1566.

FIG. 35 ZRIN, N. ANGIELINI, 1566

SL. 36. MOGORIĆ, PLEMENSKA UTVRDA I NASELJE PLEMENA MOGOROVIĆA: NA STIJENI JOŠ POSTOJE MINIMALNI TRAGOV ZIDANE UTVRDE, A ISPOD STIJENE NALAZILO SE NASELJE (ZBJEG?)

FIG. 36 MOGORIĆ, THE FORTRESS AND SETTLEMENT OF THE MOGOROVIĆ TRIBE: SLIGHT TRACES OF MASONRY FORTIFICATION ON THE ROCK ARE STILL VISIBLE. THERE WAS A SETTLEMENT AT THE FOOT OF THE ROCKY HILL (REFUGEES?)

SL. 37. ILOK 1690., DVIJE GODINE NAKON OSLOBOĐENJA OD TURAKA

FIG. 37 ILOK, 1690, TWO YEARS AFTER ITS LIBERATION FROM THE TURKS

nastanka: Gradišće kod Margečana, Čaklovac, a upitan je i Pakrac, kojega su i danas poznate kule mogle nastati krajem 15. i početkom 16. stoljeća.

Zamašnost zidina Gradišća kod Margečana i kvaliteta gradnje govori o nešto ranijem dobu nastanka, a to je još uvijek tek druga polovica 13. stoljeća. Čini se da je tatarski prodor bio zorna opomena, i križnicima i ostalima, da su čvrsti, zidani objekti neophodni za njihovu sigurnost. Izduljeni tlocrt Gradišća kod Margečana govori o starijim iskustvima, no čudno je da se za nj nije nikad ništa čulo u protutatarskoj obrani, osim ako još dotad nije bio izgrađen. Podizanje Gradišća kod Margečana, Pakraca, Čaklovca itd. vjerojatno je moglo utjecati na gradnju ostalih burgova toga doba – druge polovice 13. i početka 14. stoljeća, ali još

SL. 38. ILOK 1688., POGLED S JUGA

FIG. 38 ILOK, 1688, VIEW FROM THE SOUTH

uvijek nemamo dovoljno dokaza o razini ovih utjecaja.⁶⁵

Čini se da je odabrani tip pozicije mogao biti posljedica racionalnosti gradnje jer dulji burg i dulje zidine zahtijevaju više potrebnih sredstava i rada, dok je manji, kraci tlocrt – jeftinija gradnja. No, u oba je slučaja bitna koncepcija obrane – okretanje uskoga čela burga prema napadu neprijatelja pa zato i potreba za manjim brojem branitelja. Tome je podređena i postava branič-kule. Grebenasti obronak – izduljeni položaj – bio je prekidan višestrukim prokopima koji su trebali spriječiti da neprijatelj privuče navalni drveni toranj do zidina, a branič-kula pred grabom trebala je svojom visinom parirati visini onoga napadačkog.

Paralelno s izduljenim položajima, kružne se i koncentrične položaje koristi u nizinskim i nizim krajevima gdje je organizirana kružna obrana jer je neprijatelj mogao napasti baš iz svih smjerova. Najutvrđeniji je dio obrane bio ulaz, koji je bio i najranjivija točka (Viškovci, Bedemgrad, Gračanica). Već prema kraju 14. i tijekom 15. stoljeća nalazimo burgove poligonalnoga tlocrta jer je očito koncentrirani, kompaktni tlocrt povoljniji za organizaciju života u burgu, pa i obranu, te jeftiniji za izvedbu (Đurđevac, Brinje, Slunj, Šaregrad). Posebno je zanimljivo 15. stoljeće zbog činjenice da povezuje različita razdoblja povijesti, stila, oružja i – pojava turske opasnosti. Dok su tijekom prve polovice i sredinom 15. stoljeća još građeni burgovi, bez obzira koliko bili drukčiji od onih starijih, prema kraju 15. stoljeća to je novi tip utvrđivanja – kašteli, koji su svojim projektom i uređenjem prilagođeni za borbu od napada vatrenim oružjem.

Opceniti porast standarda života u srednjoj Europi donosi krajem 14. i početkom 15. stoljeća značajne promjene u strukturi burgova, njihovim položajima na terenu i načinima obrane. Stari se burgovi pregrađuju, povećava im se površina izvedbom novih zidina, a naročito se polaze pozornost na stanovanje – na palase. Čini se da se neki stariji burgovi napuštaju jer su nepovoljni za život. Novi burgovi podižu se na pozicijama koje nisu više visoke niti udaljene od putova.

Karakterističan je položaj burga Brinja na nevisokoj uzvisini posred Brinjskoga polja, lako pristupačan i vidljiv sa svih strana. Sam položaj uvjetuje poligonalni tlocrt, s podgrađem, koje je poslije pretvoreno u utvrđeno naselje. Obrana je koncentrirana na dva visoka objekta, postavljena na dva nasuprotna kraja položaja (slika u: HORVAT, Z., 1998: 56).

⁶⁵ Mislim da je preuranjen prijedlog K. KUŽIĆA, 2003: 97 da „su svi ovi gradovi – Pusta Bela, Gradišće kod Margečana, Vrana, Pakrac i Čaklovac – poslužili kao prauzor za gradnju kasnijih velikaskih utvrda sirom Hrvatske” jer su nam potrebni još mnogi dokazi na terenu, koji već sada ne potvrđuju rečeno, a on ih nije donio.

Između njih su uza zidine prigradene stambene prostorije – palas. Poslije se dogradnjom topovskoga bastiona burg prilagođava obrani vatrenim oružjem. Slične su pozicije, iako ne toliko elaborirane, imali Bilaj u Lici i Slunju, a Garić koristi stari položaj, ali je okružen novim zidinama, s jednom branić-kulom i značajnim palasom. Palas, koji je još nalik na branić-kulu, samostalan je stambeni objekt.

U Hrvatskom zagorju pregrađuje i(li) dograđuje se više burgova: Samobor, Cesargrad, Vinica, Krapina, Kostel, Grebengrad, Veliki Kalnik, Mali Kalnik, koji više nemaju branić-kule, ali su zato sagrađeni značajni palasi za ugodniji život. Istraživanja pokazuju da se grade veliki prozori ('češki' prozori) i kaljeve peći, te izvode velike stambene prostorije i sl.

Ovamo spadaju i burgovi-palače kvadratnih tlocrta, s unutrašnjim dvorištem namijenjenim prije svega ugodnom stanovanju, primjenom zahtjevima vremena, dok se – što se obrane tiče – ne računa, barem ne u početku, na neke ozbiljne opasnosti. Tako je Ružica, koja je zapravo velik dvodijelni palas s unutrašnjim dvorištem, tek naknadno utvrđivana snažnim polukružnim rondelom i dodatnim zidinama.

I na kraju, knezovi lločki zaključuju monumentalnu gradnju burgova sa svoja dva grada – Ilokom i Ružicom. I dok se gradio palas knezova lločkih – već je turska opasnost bila vrlo blizu – počinje se s gradnjom kaštela i potpuno novom koncepcijom života, a tu je i kraj burgova.

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

- BALIC, M. (1974.), *Konzervatorski zaštitni radovi na srednjovjekovnom gradu Kolodvaru (1967-1973)*, „Vijesti muzealaca i konzervatora”, 1-2: 48-50, Zagreb
- BALOG, Z. (1994.), *Istraživanja dvorca Trakosćana – prilog rekonstrukciji ranijih slojeva izgradnje*, „Ivanečki kalendar, 79-83, Ivanec
- BATOROVIĆ, M. (1984.), *Planovi Iloka u Karlsruheu*, „Informatica Muzeologica”, 4: 17-20, Zagreb
- BELA, J. (2007.), *Redni broj 38, Lokalitet: Gradišće kod Margečana*, „Hrvatski arheološki godišnjak”, 1: 81-83, Zagreb
- BOBOVEC, A. (1991.), *Srednjovjekovne gradine na području općina Kutina i Garešnica*, „Muzejski vjesnik”, 14: 8-17, Kutina
- BOBOVEC, A. (1994.), *Plovdin grad – kasnosrednjovjekovno gradište barovitog tipa (Wasserburg)*, „Muzejski vjesnik”, 17: 25-29, Kutina
- BOBOVEC, A. (1998.), *Arheološka topografija područja grada Kutine*, „Zbornik Moslavine”, 4: 12-23, Kutina
- BOBOVEC, A.; SEKELJ-IVANČAN, T. (1996.), *Obilazak srednjovjekovnih lokaliteta Kraljeve Velike Opeke i Međurica*, „Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva”, 2: 35-38, Zagreb
- ČUČKOVIĆ, L. (1992.), *Zaštitna arheološka iskopanja u Ozlju*, „Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva”, 3: 49-51, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1984./1), *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepukralaca u Hrvatskoj*, „Rad JAZU”, 11, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1984./2), *Viteški redovi*, Zagreb
- GVOZDANOVIĆ, S. (1960.), *Okic*, „Bulletin JAZU”, 2-3: 81-88, Zagreb
- GVOZDANOVIĆ, S.; GVOZDANOVIĆ, V. (1967.-1968.), *Stari grad Vitunj u Modruskoj županiji*, „Peristil”, 10-11: 17-22, Zagreb
- HOMEN, Z. (1988), *Otkrice kaštela na Kalniku*, „Muzejski vjesnik”, 11: 29-31, Varaždin
- HORVAT, A. (1956.), *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb
- HORVAT, A. (1975.), *Između gotike i baroka*, Zagreb
- HORVAT, Z. (1995.), *Neki pomoćni prostori u starijim gradovima kontinentalne Hrvatske*, „Prostor”, 3 (2 /10/): 299-322, Zagreb
- HORVAT, Z. (1996.), *Zidine i braništa na utvrdama kontinentalne Hrvatske 12.-15. st.*, „Prostor”, 4 (2 /12/): 175-200, Zagreb
- HORVAT, Z. (1997), *O utvrdama starog Otočca*, Zbornik „Grad Otočac 3”: 7-25, Otočac
- HORVAT, Z. (1998.), *Ulazi u burgove 12.-15. st.*, „Prostor”, 6 (1-2 /15-16/): 41-66, Zagreb
- HORVAT, Z. (1999.), *Kapele u burgovima 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj*, „Prostor”, 7 (2 /18/): 181-198, Zagreb
- HORVAT, Z. (2002.a), *Utvrdne grada Iloka*, u: *Iločki statut i ilocko srednjovjekovlje*, zbornik radova: 105-131, Zagreb-Osijek

23. HORVAT, Z. (2002.b), *Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palaše Nikole Iločkog, kralja Bosne*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu”, 19: 195-212, Zagreb
24. HORVAT, Z. (2004.), *Neki novi pogledi na burg Mali Kalnik*, „Cris”, časopis Povijesnoga društva Križevci, 1: 19-26, Križevci
25. HORVAT, Z. (2005.), *Primjena drva u gradnji burgova od 13.-15. st. u kontinentalnom dijelu Hrvatske*, I. dio: Krovšta, „Prostor”, 13 (1/29): 11-22, Zagreb
26. HORVAT, Z. (2006.), *Drvene konstrukcije na burgovima kontinentalne Hrvatske*, II. dio, „Prostor”, 14 (2/32): 142-157, Zagreb
27. HORVAT, Z. (2007.), *Branic-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća*, „Prostor”, 15 (1/33): 26-41, Zagreb
28. HOUSKA, M. (1997.), *O Zelingradu i njegovim gospodarima*, „Po Zelinskoj gori”, 28-37, Sveti Ivan Zelina
29. KARAC, Z. (1991.), *Gradište Ratkov dol – Radanovac, srednjovjekovna utvrda kod Đakova*, „Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva”, 1: 31-34, Zagreb
30. KARAC, Z. (1992.), *Srednjovjekovno gradište Banovac – Podgorje kod Đakova*, „Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva”, 1: 102-105, Zagreb
31. KLAIC, V. (1975./I. dio, 1974./III. dio, 1973./IV. dio), *Povijest Hrvata*, Zagreb
32. KNEZOVIC, I. (2005.), *Redni broj 77, Lokalitet: stari grad Lukavec*, „Hrvatski arheološki godišnjak”, 2: 155-157, Zagreb
33. KUŽIĆ, K. (2003), *Hrvati i križari*, Zagreb
34. KRMPOTIC, LJ. (1997.), *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. st.*, Čakovec
35. KRUEK, M. (1982.-1983.), *Stari đurđevacki grad u sistemu granicne obrane od 16. do 19. st.*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 8-9: 85-106, Zagreb
36. KRUEK, M. (1997.), *Topografija krbavske spomeničke baštine*, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, Zbornik: 99-129, Zagreb
37. KRUEK, M. (2002.), *Srednjovjekovni utvrđeni gradovi i posjedi u Moslavini*, „Kutina”, zbornik: 93-124, Kutina
38. KRUEK, M.; HORVAT, Z. (1990.), *Castrum Therssen et Civitas Modrussa – povijesni i topografski pregled*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 16: 89-131, Zagreb
39. KRUEK, M.; HORVAT, Z. (1993.), *Stari grad Slunj*, Zagreb
40. LAPAJNE, D. (2006.), *Redni broj: 78, Lokalitet: Stari grad Žumberak*, „Hrvatski arheološki godišnjak”, 2: 157-158, Zagreb
41. LAPAJNE, D.; MAHOVIĆ, G. (2006.), *Stari grad Tuscak na Žumberku*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 29-30: 75-84, Zagreb
42. LASZOWSKI, E. (1902.), *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb
43. LOVRENČEVIĆ, Z. (1985.), *Srednjovjekovne građevine u podravskoj regiji*, „Podravski zbornik”, 168-198, Koprivnica
44. LOVRENČEVIĆ, Z. (1989.), *Srednjovjekovne građevine na Bilogori*, *Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji*, „Posebna izdanja Hrvatskog arheološkog društva”, 14: 139-166, Zagreb
45. MAČKOVIC, R. (2003.), *Zelingrad – arheološka istraživanja starog grada*, „Obavijesti”, 1: 146-155, Zagreb
46. MARSIGLI, L. F. (1996.), *Bosna, Hrvatska, Hercegovina: zemljovid, vedute, crteži i zabilježbe grofa Luigija Ferdinanda Marsiglija krajem XVI. st.* (priredio Hamdija Hajdarhodžić), Zagreb
47. MILETIC, D. (1978.-1979.), *Istraživanje Starog grada u Hrvatskoj Kostajnici*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 4-5: 249-275, Zagreb
48. MILETIC, D. (1984.), *Medvedgrad*, „KAJ – Zagreb Medvedgrad Medvednica”, 65-92, Zagreb
49. MILETIC, D. (1988.-1989.), *Neki problemi izvođenja konzervatorsko-restauratorskih radova prigodom obnove Starog Grada u Đurđevcu*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 14-15: 59-83, Zagreb
50. MILETIC, D. (1994.), *Romanički plemićki grad Okić*, „Pod Okicem”, zbornik: 87-102, Jastrebarsko
51. MILETIC, D. (1996.-1997.), *Plemićki grad Belec*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu”, 13-14: 135-155, Zagreb
52. MILETIC, D. (2002.), *Stari grad u Ribniku – nedovršeni projekt Bernardina Frankopana*, „Peristil”, 45: 15-42, Zagreb
53. MILETIC, D.; VALJATO-FABRIS, M. (2003.), *Sokolac, frankopanski plemićki grad u Brinju*, Zagreb
54. NADILO, B. (2002.), *O utvrđama na ličkoj području*, „Gradevinar”, 54: 435-442, Zagreb
55. NADILO, B. (2005.), *Ravninarske utvrde između Drave i Save u istočnoj Slavoniji*, „Gradevinar”, 57: 441-446, Zagreb
56. PERNOUT, R. (2005.), *Templari*, Zagreb
57. PETRICIOLI, I. (1969.), *Zoraniceve dezelve na jednoj suvremenoj karti*, „Zadar”, 5: 523-529, Zadar
58. REGAN, K. (2002.), *Srednjovjekovna utvrda Sveta Elizabeta (Pepelara) u Prekodravlju*, „KAJ”, 35 (1): 101-106, Zagreb
59. REGAN, K. (2006.), *Gorjani – srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski*, „Scrinia slavonica”, 6: 127-159, Slavonski Brod
60. SCHIAVINA, L. (1990.-1991.), *‘Rocca di Monte Poggiolo’ – Forlì*, „Ibi Bulletin”, 47: 39-40
61. SEKELJ-IVANČAN, T.; TKALČEC, T. (2002.), *Kasno-srednjovjekovna stolna keramika s nekih gradista iz okolice Kutine i Garesnice*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu”, 19: 165-194, Zagreb
62. SEKULIC-GVOZDANOVIC, S. (1994.), *Crkve-tvrđave u Hrvatskoj*, Zagreb
63. SMICIKLAS, T. (1907.), *Codex diplomaticus*, V., Zagreb
64. SZABO, GJ. (1920.), *Srednjovjekovni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica hrvatska, Zagreb
65. SZABO, GJ. (1939.), *Pakrac*, „Jutarnji list”, 5.9.1939.: 17, Zagreb
66. TKALČEC, T.; JAKOVLEVIĆ, G. (2004.), *Redni broj 25, Lokalitet Gudovac – Gradina*, „Hrvatski arheološki godišnjak”, 1: 57-59, Zagreb
67. TKALČEC, T.; JAKOVLEVIĆ, G. (2006.), *Redni broj 47, Lokalitet Gudovac – Gradina*, „Hrvatski arheološki godišnjak”, 2: 100-101, Zagreb
68. TOMIČIĆ, Ž. (1995.), *U potrazi za srednjovjekovnim naslijeđem Hrvatskog zagorja*, „Hrvatsko zagorje”, 1: 109-127, Krapina
69. TOMIČIĆ, Ž. (2003.), *Na tragu srednjovjekovnoga dvora knezova Iločkih (Ujlaki)*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu”, 20: 131-150, Zagreb
70. TOMIČIĆ, Ž. i dr. (2004.), *Dvor knezova Iločkih – rezultat istraživanja godine 2003.*, „Obavijesti”, 1: 134-145, Zagreb
71. VILIČIĆ, M. (1971), *Arhitektonski spomenici Senja*, „RAD” JAZU, 360: 65-129, Zagreb
72. *** (1992.), *Katalog izložbe „Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. st.”*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
73. *** (2002.), *Hrvatska na starim zemljovidima 18. i 19. st.*, Knjiga 5, Sekcija 38, Zagreb

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

- MK – Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb
- AM – Arheološki muzej, Zagreb
- HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb
- GLA – Generallandesarchiv, Karlsruhe, Njemačka

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

Sl. 1.	HDA, Graf. zbirka, br. 1642
Sl. 2.	*** 1992: 89
Sl. 3., 5., 7., 8., 14., 17., 18., 20., 24., 32., 34.	Z. Horvat
Sl. 4.	Foto: Z. Gerber
Sl. 6., 9., 11., 36.	Skica: Z. Horvat
Sl. 10., 22., 23.	Foto: Z. Bogdanović (MK)
Sl. 12.	Martin Pilar – MK, Planoteka, br. reg.: 589
Sl. 13.	Foto: M. Kruhek
Sl. 15., 21.	Foto: Z. Horvat
Sl. 16.	*** 1992: 89 – detalj s karte M. Pagana iz 1530. godine
Sl. 19.	Foto: M. Živić, 1939. (MK, Fototeka)
Sl. 25., 31.	Prema: SEKELJ-IVANČAN, TKALČEC, 2002: 173, Sl. 5.a
Sl. 26.	Foto: B. Nadiło
Sl. 27.	Foto: Z. Tanocki, u: NADILO, 2005.
Sl. 28.	*** 2002.
Sl. 29.	Z. Horvat prema: REGAN, 2002: 104
Sl. 30.	Crtao: Armin Kraus (AM)
Sl. 33.	Prema: KRMPOTIC, 1997: 181, Sl. 119
Sl. 35.	KRMPOTIC, 1997: Sl. 149
Sl. 37.	Prema: BATOROVIĆ, 1984: 19 (GLA, snimka španjolskog inženjera)
Sl. 38.	Prema: BATOROVIĆ, 1984: 19 (GLA, skica T. Schmalkalder)

SAŽETAK

SUMMARY

LOCATIONS OF CASTLES BETWEEN THE 13TH AND THE 15TH CENTURIES

Locations of the castles put up between the 13th and the 15th centuries are often the only traces of their existence. These sites still offer a wealth of information. Archaeologists are familiar with a host of medieval sites in the Pannonian region of Croatia: the elevations with circular plans surrounded by one or more ditches and bulwarks. The initial research indicates that most of them were late medieval sites of the castles. The on-going excavations conducted by Ž. Tomić near the Odescałchi castle in Ilok have revealed traces of life there from pre-historic times, ancient Rome and the Middle Ages. This research is focused on the late medieval period. Recent researches and accidental findings on other sites suggest that these were the sites of late medieval castles of which some were masonry structures, some were built of timber whereas for some of them there is no available information whatsoever. What has been preserved are mostly waterside earthworks and ditches with circular plans. Circular plans of the fortified structures were mostly found along the Sava and Drava rivers, in Lonjsko polje, Požeška kotlina and further east, in east Slavonia and Srijem. Between the mountains Velebit, Plješivica and Kapela, the castles were erected on rocky hills as natural defense barriers. Few traces of walls show that they were quite thin – approximately 75 cm. It seems that some of the fortifications were made of timber but no trace of them has been left.

The following classification of the castles based on their layouts and locations is proposed as follows: castles in the hills, castles in the plains, waterside castles and castles next to the settlement. As these four groups have their specific features, they can be further subdivided. Taking into consideration terrain characteristics, the layouts of the hill castles may be longitudinal, extended, rocky tops, circular, concentric, those with the barbican, and with the ramparts. Longitudinal castles may be further subdivided into: the castles with extended plans and modestly sized structures with regular plans – "Romanesque castles" – with detached structures

comprising the chapel, the outhouses, sometimes a barbican etc. The layouts of the plain castles can be further subdivided into concentric ones, double structures with the ramparts, and citadels. The waterside castles can be subdivided into the castles by the rivers, on the islands, in the swamps, and bridgeheads. The layouts of the castles were also influenced by the status of their owners (aristocracy, kings, church templars, feudalists or settlement defenders). The type of the layout might have been the result of the investment power, since longer walls meant more materials and were consequently more expensive to build whereas a smaller and shorter layout was cheaper to build. Nevertheless, in both cases the essential feature is the defense concept: the narrow castle front is oriented towards the enemy attacks. Thus it can be defended with fewer men. This in turn influenced the position of the defense tower.

From the mid 13th century several types of the castle layouts appeared as a result of a more intensive construction and foreign influences, since the builders came from various regions. Slavonia shows influences from the north and west whereas the Croatian mountain region of Velebit shows the Mediterranean influence. However, there are cases of a mixture of influences and adaptations to the local situations and traditions. Therefore it is by no means to carry out a strict classification of the castles, their positions, and layouts. A possible classification of the types may include: a citadel layout (Romanesque citadel); an almond-shaped layout; concentric and polygonal layouts; a twofold layout (with the barbican); square and rectangular layouts; extended layouts; complex layouts extended over time, and the king's residence.

The historical period before the mid 13th century and the Tartar invasion has left few traces. The nobility must have had their own castles even before the Tartars – the structures built for safety and other purposes. These timber structures could have been later replaced by well fortified castles. The turning point in the construction of the castle

occurred between 1241 and 1242 when central Europe, Croatia and Slavonia were ravaged by Tartar invasion. It became obvious that the new and well fortified castles could be efficiently defended. Coastal towns, which had their own fortified structures (such as Knin, Klis, Split, Trogit etc.), were not destroyed at the time. In the following years intensive construction activities were undertaken in order to build up castles and fortify the existing settlements. However, rumors spreading around in 1247 that the Tartars were to attack again seem to have been the main impetus for their construction. The thick-wall structures in the 13th century were high-quality and aesthetically pleasing. Stylistic features were not always prominent; mostly it was a transitory, Romanesque – early Gothic style.

By the end of the 14th and during the 15th centuries the castles had polygonal layouts since these were obviously more suitable for organizing life and defense within the castle and were cheaper to build (Durđevac, Brinje, Slunj, Saregrad, Valpovo). The 15th century was a particularly interesting period as it may be considered a link between various historical periods, styles, and types of arms. Turkish invasions appeared as a serious threat. The sites of the new castles were more easily accessible. Changes in the structure of the castles, their positions on the terrain and ways of defense were brought about by a general increase in the standard of living in central Europe in the late 14th and throughout the 15th centuries. The old castles were partitioned and enlarged by the construction of new walls whereas special emphasis was placed on housing conditions, i.e. the palaces. Some older castles were presumably abandoned since they were no longer suitable for living and at the same time they no longer served their purpose.

Towards the end of the 15th century a new type of castle emerged. Its design and layout were specifically adapted for defense against fire arms attacks. Some traditional building techniques of castle construction still survived although new circumstances called for new solutions.

ZORISLAV HORVAT

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ZORISLAV HORVAT**, dipl.ing.arh., viši znanstveni suradnik. Nekoliko je godina radio kao aktivni projektant, a do prije pet godina, do odlaska u mirovinu, bio je zaposlen na mjestu konzervatora – višega savjetnika pri Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu. Tijekom dugogodišnjega znanstvenog bavljenja povijesnu hrvatske arhitekture objavio je četiri knjige i veći broj znanstvenih članaka, uglavnom posvećenih nepoznatim primjerima našega gotičkoga fortifikacijskog i sakralnog graditeljstva. Vodio je obnove naj-složenijih spomeničkih sklopova na području kontinentalne Hrvatske.

ZORISLAV HORVAT, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Senior Research Associate. He spent several years actively working as a designer. Until his retirement five years ago he worked as a conservationist – Senior Adviser in the Administration for the Protection of Cultural Heritage of the Ministry of Culture. He was carrying out scientific research into the history of Croatian architecture over many years and published four books and many papers, mostly on unknown Croatian Gothic fortification and religious architecture. He was the head of restoration projects of the most sophisticated monumental structures in continental Croatia.